

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Department of Social Work

Magisterprogrammet i socialt arbete med inriktning mot psykosocialt arbete

Föräldraskap i konflikt

*- en studie av konfliktens följder för separerade föräldrar
och deras barn*

2007-11-05

D-uppsats

Författare: Pira Mårtensson

Ulrika Ramberg

Handledare: Ulla-Carin Hedin

ABSTRACT

Syftet med den här uppsatsen är att belysa hur konflikten mellan separerade föräldrar påverkar den enskilda förälderns föräldraskap och vilka följderna blir för barnen. Vi har också velat ta del av separerade föräldrars erfarenheter av den hjälp som erbjudits dem och barnen i samband med föräldrakonflikten, för att få idéer till utveckling i arbetet med att stödja föräldrar och barn då föräldrarna är i konflikt.

Vi har valt att göra en kvalitativ studie där vi intervjuat nio föräldrar. Urvalskriterierna var att de deltagit i samarbetsamtal eller medverkat i vårdnads, boende, och/eller umgängesutredning. För att få svar på hur konflikten påverkat det vardagliga föräldraskapet var kriteriet även att barnen skulle bo till minst hälften av tiden hos den förälder vi intervjuade.

Den familjerättsliga lagstiftningen och dess förarbeten kan ses som en ram som styr barns och föräldrars rättigheter och som styr föräldrars skyldigheter i förhållande till sina barn. Det är också inom den ramen vi befunnit oss då vi analyserat den hjälp föräldrar och barn fått i samband med konflikten. De teoretiska perspektiv vi valt för vår analys är konfliktteori och konflikthantering, teoretiska tankar om föräldraskap samt den nya synen på barn och barns rätt. Vi har också analyserat vårt material utifrån tidigare forskning om konfliktens effekter på föräldrar och barn samt om hjälp i samband med föräldrakonflikter.

Resultatet av vår undersökning är att konflikten haft påtagliga negativa effekter på hur föräldrarna mår och har mått. Föräldrarna anser dock att hur de själva mått inte påverkat hur de utövat sitt föräldraskap i vardagen. Genomgående är att föräldrarna tycks värja sig mot att se sin egen del i konflikten och lägger skulden på den andra föräldern. De flesta av föräldrarna anser att barnen fungerar väl utvecklingsmässigt men ser ändå att de blivit påverkade av konflikten. En del föräldrar ser inte att barnet påverkas idag men kan ha funderingar på vilka effekter konflikten får på barnet på längre sikt.

Under bearbetningen av vårt empiriska material samt fördjupade litteraturstudier blev det tydligt att separerade föräldrars föräldraskap består av olika delar som vi valt att benämna *det vardagliga föräldraskapet med barnet* samt *föräldraskapet i relation till den andra föräldern*. Vår undersökning visar att den sistnämnda delen av föräldraskapet, där förhandling som kompetens är central, är starkt påverkat. Vi har kunnat urskilja några faktorer som påverkar möjligheterna till att förhandla med den andra föräldern.

Vår studie visar att den hjälp föräldrar och barn fått i samband med konflikten inte kan anses vara tillräcklig, hjälpen har inte fullt ut motsvarat behoven. Vi ser att det är hjälpen avseende *föräldraskapet i relation till den andra föräldern* som behöver utvecklas. En större flexibilitet inom den familjerättsliga hjälpen behövs där det blir tydligare att det är den enskilda barnets respektive föräldrarnas individuella behov som ska styra vilken typ av hjälp som skall erbjudas.

Sökord: parental skills, parental divorce, parental conflict.

FÖRORD

Tack till er föräldrar som välvilligt har delat med er av er tid och era erfarenheter av en svår tid och ett känsligt område. Stort tack!

Vi vill tacka vår handledare, fil.dr Ulla-Carin Hedin, för din uppmuntran samt dina konstruktiva och värdefulla synpunkter. Ditt milda och följsamma sätt har passat oss bra! Tack!

Vi vill också rikta ett tack till våra respektive chefer Anne och Anne-Marie för er hjälp med att ta fram intervjupersoner och för er välvilliga inställning och ert intresse för vår magisterutbildning.

Tack till vår privata litteraturleverantör för regelbundna och snabba leveranser av den litteratur vi har behövt. Tack Anders!

Vi vill tacka våra respektive familjer; våra döttrar Sofia, Sara och Matilda i Göteborg för trevliga kvällar och övernattningar i samband med våra föreläsningar, våra hemmavarande barn Johanna, Axel och Julia för att ni oavbrutet påmint oss om att vi i första hand finns till för er. Tack Anders och Kjell-Ove för att ni trott på oss, uppmuntrat oss och för att ni i perioder tagit en stor del av ansvaret för vardagen.

Lidköping november 2007

Pira Mårtensson

Ulrika Ramberg

ABSTRACT	2
FÖRORD	3
INNEHÅLLSFÖRTECKNING	Fel! Bokmärket är inte definierat.
1. INLEDNING	5
1.1 Syfte och frågeställningar	5
1.2 Avgränsning	6
1.3 Begrepp	6
2. METOD	6
2.1 Urvalsprocess	7
2.2 Litteratursökning	8
2.3 Intervjuguide	8
2.4 Intervjuerna	8
2.5 Etiska frågor	9
2.6 Analys av det empiriska materialet	9
2.7 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet	9
3. LAGSTIFTNING	10
3.1 Samarbetssamtal	11
3.2 Medling	11
3.3 Konfliktlösning via domstol	11
4. TIDIGARE FORSKNING	12
4.1 Skilsmässoprocessen och dess effekter på vuxna	12
4.2 Konfliktens följder för barnen	13
4.3 Hjälpen i samband med föräldrakonflikter	15
5. TEORETISKA PERSPEKTIV	17
5.1 Konflikt och konflikthantering	17
5.2 Föräldraskap	20
5.2.1 Föräldraförmåga enligt Killén	20
5.2.2 Föräldraförmåga enligt BBIC	21
5.2.3 Förhandling som föräldraförmåga	22
5.3 Barns rätt	22
6. RESULTAT OCH ANALYS	23
6.1 Kort presentation av respondenterna	23
6.2 Inledning	23
6.3 Hur har konflikten påverkat intervjupersonerna?	24
6.4 Konfliktens effekter på föräldraskapet	28
6.5 Konsekvenser för barnet	32
6.6 Hjälpen	35
7. SLUTDISKUSSION	40
Bilaga 1.	43
Bilaga 2.	44
Bilaga 3.	45

1. INLEDNING

En skilsmässa är en livskris för de inblandade och med den följer en sorgprocess som både föräldrar och barn måste ta sig igenom. I Rädda Barnens undersökning (2007) konstateras att föräldrars stöd till barn och föräldrars förmåga att samarbeta och komma överens är de faktorer som tycks spela en central roll för hur barn och ungdomar mår under och efter skilsmässan. Barn och ungdomar tenderar att stå tillbaka med sina egna känslor och behov när föräldrar mår dåligt och är i konflikt. Socialstyrelsen lyfter fram barn till föräldrar som inte kommit överens om vårdnad och umgänge som en grupp som har svårigheter att få sina behov tillgodosedda. ”Slitsamma och långdragna tvister efter separation skapar en svår situation för barnen. En uppfattning som framförs av allt fler kommuner är att barnen far illa av föräldrarnas konflikter. Det kan också råda oklarheter om handläggningen och faran är att problemen ses som familjerättsliga och barnens behov av stöd och hjälp inte uppmärksammas” (Socialstyrelsen, 2006).

Cirka 50 000 barn berörs årligen av att deras föräldrar separerar. En halv miljon barn, en fjärdedel av alla barn bor inte med båda sina föräldrar. Bland de yngsta barnen, upp till ett år, är det var tionde som inte bor med båda sina föräldrar, bland 17-åringarna är det cirka var fjärde. Antalet barn som upplever en separation mellan föräldrarna har dock minskat under hela 2000-talet (Statistiska centralbyrån, 2007). De flesta föräldrar kan själva komma överens om hur vårdnaden, boendet eller umgänget skall utformas efter en separation medan andra har svårt att hitta lösningar kring sina barn utan kan hamna i långdragna och ständigt återkommande konflikter. Kommunerna har ett särskilt ansvar för att stödja föräldrar som hamnar i sådana svårigheter genom skyldigheten att erbjuda samarbetsamtal. Dessa samtal kan leda till muntliga eller skriftliga överenskommelser mellan föräldrarna eller till juridiskt bindande avtal. Kommer föräldrar inte fram till en lösning i samarbetsamtalen kan någon av parterna driva frågan till domstol. Domstolen begär underlag för beslut i frågan från socialtjänsten som gör en utredning kring vårdnad, boende och/eller umgänge. Under 2005 deltog föräldrar till drygt 19 700 barn i samarbetsamtal. På domstolens begäran gjordes vårdnad, boende och/eller umgänget utredningar för drygt 6 700 barn. 4 400 avtal ingicks mellan föräldrar (Socialstyrelsen, 2006).

Att efter en separation fortsätta ha ett gemensamt föräldraskap ställer stora krav på föräldrars förmåga att samarbeta, både då barnet bor hos den ena föräldern och har umgänge med den andra och då barnet bor växelvis hos båda föräldrarna. I vårt arbete har vi i samarbetsamtal och vårdnadstvister mött föräldrar som är eller varit i stark konflikt med varandra. Vi funderar över hur konflikten påverkar föräldraskapet och vad konsekvenserna blir för barnen och ser genom denna studie en möjlighet att få ökad kunskap i frågan. Vi är också intresserade av att få svar på om föräldrarna anser att de och barnen fått adekvat hjälp.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att undersöka om konflikten har effekter på föräldraskapet och i så fall vilka konsekvenser det får för barnet. Vi vill också få idéer till utveckling i arbetet med att

stödja föräldrar och barn då föräldrarna är i konflikt. Utifrån detta syfte urskiljer vi följande frågeställningar:

- Hur har konflikten påverkat intervjupersonerna?
- Hur påverkar konflikter mellan separerade föräldrar föräldraskapet?
- Vilka konsekvenser får detta för barnet?
- Hur ser föräldrarna på den hjälp de och barnen fått i samband med konflikten?

1.2 Avgränsning

Vi intervjuar endast den ena parten i konflikten, boendeföräldern, eftersom syftet med vår studie är att belysa föräldraskapet hos den som har den dagliga omsorgen om barnet. Vi är väl medvetna om att konflikterna och deras orsaker och förlopp med stor sannolikhet skulle beskrivas på ett annat sätt om vi i vår undersökning även intervjuat den andra parten i konflikten.

Vi har valt att inte intervju barn, trots att en del av vårt syfte och vår frågeställning rör konsekvenserna för barnet. Vi kan se etiska dilemman om vi valt att i vår studie intervju barn då föräldrarna fortfarande är eller nyligen varit i konflikt. Vi tänker främst på de lojalitetskonflikter barn, som respondenter, kan hamna i gentemot föräldrarna. Båda föräldrarna bör vara positivt inställda till en eventuell medverkan av barn. När man skall intervju barn behöver man också bygga upp någon form av trygg relation vilket skulle innebära att vi behövt träffa barnen mer än en gång vilket skulle ta allt för mycket tid (Larsson Sjöberg, 2000).

1.3 Begrepp

Separerade föräldrar: Föräldrar som varit gifta eller sammanboende

Gemensam vårdnad: Båda föräldrarna är juridiskt likställda gentemot barnet

Enskild vårdnad: Den ene föräldern har ensam det juridiska ansvaret för barnet

Växelvis boende: Barnet bor ungefär halva tiden hos vardera föräldern

Boendeförälder: Barnet bor stadigvarande hos den föräldern och har för det mesta umgänge med den andra

Umgängesförälder: Den förälder där barnet inte bor stadigvarande men som har umgänge med sitt barn

2. METOD

Vi har valt att studera våra frågeställningar utifrån en kvalitativ ansats. Vi är intresserade av att möta föräldrar som efter en separation varit i konflikt med den andra föräldern för att ta del av deras tankar och erfarenheter på ett djupare plan. Den kvalitativa intervjun är den mest lämpade metoden eftersom det sker ett personligt sammanträffande med intervjupersonen. Den ger oss tillfälle att ställa frågor och följdfrågor för att utforska frågeställningarna så mycket som möjligt samt för att försäkra oss om att vi förstått intervjupersonerna. Genom intervjun ges möjligheter att följa upp ”trådar” och teman som uppkommer i intervjusituationen vilket kan medföra ett vidgat perspektiv och vi ges då möjlighet att fråga

om sådant vi inte tänkt på. Det personliga mötet med intervjupersonerna ger också en mer sammansatt bild där man förutom orden kan notera tonfall, känslor och stämninglägen som kan vara av betydelse när man ställer följdfrågor men också vid tolkningen av svaren (Kvale, 1997).

2.1 Urvalsprocess

Våra kriterier för deltagande vid studiens början var följande:

- föräldern skall ha genomgått vårdnad, boende eller umgängesutredning de senaste två åren
- föräldern skall ha barn under 18 år boende hos sig till minst hälften.

Vi valde föräldrar som deltagit i vårdnad, boende och/eller umgängesutredning då vår utgångspunkt är att om en av parterna drivit en fråga kring vårdnad, boende eller umgänge till domstol innebär detta ofta djupgående och långvariga konflikter. Anledningen till kriteriet om hälftenboende eller mer var att vi är intresserade av konfliktens påverkan på det vardagliga föräldraskapet och den dagliga omsorgen.

Vi utgick från att vår studie skulle omfatta intervjuer med föräldrar som deltagit i utredning i frågor om vårdnad, boende och/eller umgänge i två olika kommuner. Cheferna för de två kommunernas familjerättsenheter tillfrågades om de kunde vara behjälpliga och båda kontaktade per brev (bilaga 1) samtliga föräldrar som uppfyllde kriterierna med en förfrågan om deltagande samt bifogade vårt följebrev (bilaga 2). De ringde därefter upp föräldrarna inom en vecka för att få svar om deltagande.

Några av de föräldrar som först sagt ja till deltagande ångrade sig och några fick vi inte tag på då vi försökte kontakta dem för att boka tid. Eftersom tiden gick och vi inte fått tillräckligt många positiva svar på vår förfrågan diskuterade vi möjligheten att även intervjua föräldrar som deltagit i samarbetsamtal. Genom familjerättsenheterna fick vi namn och telefonnummer till föräldrar som uppfyllde kriterierna och som tackat ja. Vi genomförde en provintervju.

Vi har alltså efter hand fått vidga våra kriterier till att gälla även föräldrar som deltagit i samarbetsamtal. Många av de föräldrar som söker sig till samarbetsamtal gör det med anledning av konflikt. Då det gäller urvalet av dessa föräldrar har vi försäkrat oss om att det har funnits konflikt mellan föräldrarna.

Våra slutliga kriterier för deltagande i undersökningen blev:

- föräldern skall ha genomgått utredning kring vårdnad, boende och/eller umgänge och/eller samarbetsamtal på grund av konflikt under de två senaste åren samt
- föräldern skall ha minst ett barn under 18 år boende hos sig till minst hälften.

Det empiriska materialet består av intervjuer med nio separerade boendeföräldrar som har varit i konflikt med den andre föräldern.

2.2 Litteratursökning

Vi inledde vårt arbete med att undersöka vad som redan skrivits om vår frågeställning. Vi sökte på databaserna Sociological abstracts, Social Services Abstracts, Psyc INFO, Springer Link, EBSCO, DIVA, Googles scholar med sökorden parental skills, parental divorce, parental conflict. Det mesta materialet behandlade skilsmässan och dess effekter i stort, dock inte konflikten specifikt. Dock fann vi här några av de forskningsresultat vi återkommer till. Vi har även via GUNDA funnit ett par avhandlingar vi haft användning för.

2.3 Intervjuguide

Intervjuguiden (bilaga 3) börjar med familjebild och frågor kring separationen. Dessa frågor skall ses som en bakgrund som hjälper till att skapa en förståelse för föräldrarnas berättelse och hjälper till att föra in föräldern på ämnet. Fokus ligger på de fyra teman vi valt: konfliktens påverkan på föräldern, dess påverkan på föräldraskapet, föräldrarnas bild av konsekvenserna för barnet samt frågan om vilken hjälp föräldern fått och tankar om vad föräldern och barnet hade behövt. Vi har ägnat mycket tid åt att diskutera igenom våra frågor och teman så att vi i så stor grad som möjligt är överens om innebörden i frågorna, eftersom vi är två intervjuare. Efter provintervjun arbetade vi om vissa frågor. Intervjuguiden kan ses som en halvstrukturerad guide där frågorna är som en checklista med utrymme till följdfrågor kring de teman som behandlas (Kvale,1997).

2.4 Intervjuerna

Vi har valt att dela upp intervjuerna mellan oss. Det finns både fördelar och nackdelar med att intervjua ensam. Nackdelen är att man inte direkt efter intervjun kan dela de frågor och tankar som uppkommit i anslutning till den. En positiv aspekt är att risken för att intervjupersonen ska känna sig i underläge minskar med en intervjuare i stället för två. Några av de föräldrar som ingår i studien har vi haft kontakt med på våra respektive arbetsplatser. Den andra av oss har då intervjuat, detta mest med tanke på att frågor om den hjälp föräldern fått ingår i intervjun. Vi har velat att föräldern ska kunna känna sig fri att ha synpunkter vilket vi tror underlättas om hon blir intervjuad av den av oss hon inte tidigare haft kontakt med.

Vi har fört en diskussion med varje förälder om var intervjun skulle ske. Fem föräldrar valde att intervjua i sina hem medan övriga intervjuer har skett på våra respektive arbetsplatser. Vi har endast träffat föräldrarna en gång och det är vid intervjutillfället. Vi har i intervjusituationen bemödat oss om att få intervjupersonerna att känna förtroende för oss genom ett respektfullt bemötande, ett uppriktigt intresse och tacksamhet över att få ta del av deras berättelser. Kvale (1997) beskriver forskningsintervjun som ett hantverk där intervjuarens kunnande, känslighet och empati är avgörande för utfallet.

Inledningsvis har vi under intervjuerna låtit föräldrarna fritt berätta om sina upplevelser av separationen, barnens umgänge med den andra föräldern samt de rättsliga processerna och konflikterna. Under det fria berättandet har vi ställt relevanta frågor samt stämt av med vår intervjuguide för att försäkra oss om att vi fått svar på våra frågor. Då vi kommit in på frågor kring konfliktens effekter på föräldraskapet och på barnen har vi mer strikt hållit oss till

intervjuguiden. En av anledningarna har varit att det har varit svårare att få föräldrarna att spontant berätta om det ämnet. En annan anledning är att vi velat försäkra oss om att vi båda ställt samma frågor kring vårt huvudtema.

Vi har haft tankar kring hur vi som intervjuare har uppfattats av föräldrarna framförallt då vi intervjuat på vår egen arbetsplats. Har det faktum att vi befinner oss på vår arena hindrat oss att gå ur vår roll som behandlare och hur har i så fall detta påverkat intervjupersonen och svaren på våra frågor? Vi har också funderat över om frågorna runt det egna föräldraskapet varit alltför känsliga, då vi upplevde en svårighet att fördjupa den frågan. Intervjupersonerna ville hellre uppehålla sig kring konflikten med fokus på den andre förälderns brister. Vi kan ana att intervjun för en del av våra intervjupersoner blev ett tillfälle då de kunde få berätta sin version utan att ta hänsyn till en motpart eller behöva uttrycka sig taktiskt. Av vårt intervjumaterial på nio personer finns endast en man. Vi hade inför vår studie hoppats på en jämnare könsfördelning då detta möjligen hade kunnat ge ytterligare variationer i svaren.

2.5 Etiska frågor

Vi har följt Forskningsrådets etiska regler om informerat samtycke. Föräldrarna har fått skriftlig information om att det är frivilligt att delta i studien, att de när som helst kan avbryta deltagandet, och att de kan välja vilka intervjufrågor de vill svara på. Vi har även vid intervjutillfället frågat om de är fortsatt intresserade av att delta. Vi har redogjort för hur materialet redovisas och att respondenterna i redovisningen avidentifieras för att förhindra att de kommer till skada. Utskrifter och inspelade band har förvarats under säkra former och förstörts efter analysarbetet vilket vi upplyst respondenterna om. Materialet kommer inte att användas i andra sammanhang än i denna studie.

2.6 Analys av det empiriska materialet

Intervjuerna har spelats in på bandspelare och transkriberats. Vi har skrivit ut intervjun så nära den muntliga intervjun som möjligt för att fånga upp känslor och stämningsslägen och för att underlätta det gemensamma analysarbetet. I analysen har vi strukturerat materialet utifrån våra fyra frågeställningar. Utifrån vårt syfte har vi därefter skilt ut väsentlig information från oväsentlig. Nästa steg i analysprocessen var att söka efter återkommande eller oväntade teman. I detta skede av analysen klarläggs intervjupersonernas uppfattningar och innebörden av det sagda vilket givit oss nya perspektiv på materialet (Kvale, 1997).

2.7 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Validitet handlar om i vilken utsträckning vi med vår studie mäter det vi vill mäta (Kvale, 1997). Verkligheten är en konstruktion, beskriven av människan och det är hon som avgör vad hennes sanning är. Validiteten i vår studie handlar inte om att hitta den enda sanningen om vad som faktiskt hänt utan upplevelsen av det som hänt. Vår kvalitativa studie bygger på att fånga några människors upplevelser av ett visst fenomen. Då man skall förstå och tolka intervjupersoners svar underlättas detta av att det hos forskaren finns en förståelse för intervjupersonens situation eller de problem som belyses, validiteten blir högre om den intervjuade känner sig förstådd. Vår erfarenhet av att möta människor i kris och konflikt har givit oss en förförståelse i ämnet. Vi har under intervjuerna ställt följdfrågor och sammanfattat

det vi uppfattat som den intervjuades svar för att på så sätt göra det mer troligt att vi förstått innebörden i svaren (Holme & Solvang, 1997). För att få en ökad validitet i vår studie har vi jämfört våra resultat med resultat i tidigare forskning och funnit att dessa överensstämmer.

Reliabilitet handlar om huruvida ett valt instrument för att mäta mäter det som det skall mäta. I vår studie är intervjun med intervjuguiden, utskriften och analysarbetet våra mätinstrument. Som forskare är det svårt att svära sig fri från den påverkan intervjuaren och intervjusituationen kan ha på intervjupersonerna. Vid utskriften av intervjuerna har vi lagt oss vinn om att skriva ordagrant vilket bidrar till ökad reliabilitet. Vi ser det som tveksamt om studien skulle kunna göras om med exakt samma resultat då varje interaktion mellan människor påverkar de deltagande och en kontinuerlig förändring sker (Kvale,1997).

Det övergripande syftet med att välja den kvalitativa metoden som form är att söka fördjupad förståelse för ett visst fenomen. Studien belyser ett litet antal boendeföräldrars upplevelser av ett speciellt fenomen eller en speciell period i deras liv. Vi gör inga anspråk på att vår studie skall vara generaliserbar och allmängiltig, däremot tror vi den kan bidra till att kunskapen kring hur det kan vara ökar. Vissa beskrivna upplevelser kan säkert kännas igen och vara giltiga för andra i liknande situationer vilket också bekräftas av den tidigare forskning vi redovisar (Kvale,1997).

3. LAGSTIFTNING

Den lagstiftning som reglerar föräldrars ansvar för barn finns huvudsakligen i Föräldrabalken (FB) kap 6, med regler om vårdnad, boende och umgänge. Lagstiftningen inom det familjerättsliga området har sedan 1970-talet utvecklats mot en allt starkare betoning på barns rätt till båda sina föräldrar efter en separation och en betoning av båda föräldrarnas fortsatta gemensamma ansvar för barnen. Tidigare kunde endast boendeföräldern vara vårdnadshavare vilket innebar att den förälder som flyttade från barnet förlorade sin rättsliga ställning i relation till barnet. Oftast var det modern som fick vårdnaden och bestämde över barnet, vilket i praktiken kom att betyda att många barn tappade kontakten med sin pappa. 1977 blev det möjligt för gifta och samboende föräldrar att hos domstol ansöka om fortsatt gemensam vårdnad efter skilsmässan. 1983 dömde domstolen vid en skilsmässa automatiskt till gemensam vårdnad om ingen av föräldrarna motsatte sig detta, samboende föräldrar kunde göra en gemensam anmälan om att få gemensam vårdnad.

I början av 1990 talet tillsattes den statliga Vårdnadstvistutredningen. Kritik fanns mot att domstolen måste döma till enskild vårdnad om en av föräldrarna begärde detta. Kritikerna såg en fara i detta och menade att en begäran om enskild vårdnad ofta var en återspeglning av konflikt mellan föräldrarna och att ett beslut om enskild vårdnad kunde äventyra barnets rätt till båda sina föräldrar. En ny lag trädde i kraft 1998 och innebar i korthet att domstolen kunde döma till fortsatt gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja, domstolen kunde även mot en förälders vilja döma till fortsatt växelvis boende om detta bedömdes vara det bästa för barnet. Om båda föräldrarna motsatte sig den gemensamma vårdnaden var det domstolen som skulle avgöra vem av dem som skulle vara ensam vårdnadshavare (Prop.1997/98:7).

Från och med juli 2006 gäller nya regler rörande vårdnad, boende och umgänge. Syftet med ändringarna är att stärka barnperspektivet. Lagen har som utgångspunkt att barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Det skall inte finnas några andra intressen som kan gå före barnets bästa, till exempel rättvisa mellan föräldrarna eller en

förälders behov av kontakt med barnet. Barns position har alltmer utvecklats från objekt till subjekt och rätten att som barn få bli lyssnad på och att ha inflytande över sitt liv betonas allt starkare i lagstiftningen (Prop.2005/06:99).

Föräldrars förmåga att samarbeta med varandra lyfts i den nya lagstiftningen fram som centralt för att de skall kunna ha gemensam vårdnad (6 kap. 5 § 2 st. FB). Man utgår ifrån att gemensam vårdnad normalt förutsätter att föräldrarna har ett någorlunda konfliktfritt samarbete kring barnet. Har barnet två vårdnadshavare ska de tillsammans bestämma i frågor som rör barnet. Detta kan leda till svårigheter då föräldrar är oeniga, t ex om barnet har behov av sjukvård eller insatser från socialtjänsten och en av vårdnadshavarna motsätter sig detta. Detta har inte lösts i den nya lagstiftningen. I den omarbetade lagtexten finns kvar möjligheten att döma till växelvis boende mot en förälders vilja men man trycker på att en grundläggande förutsättning för den boendeformen är att föräldrarnas samarbetsförmåga är särskilt god.

I propositionen (2005/06:99) betonas vikten av att föräldrar kan nå en samförståndslösning för sina barn. Den hjälp samhället erbjuder är samarbetsamtal för att försöka finna en lösning på konflikten. Domstolen har även möjlighet att förordna om medling. Kan föräldrar trots dessa insatser inte nå samförstånd återstår att frågan avgörs i domstol. Hjälpen är främst riktad mot föräldrarna .

3.1 Samarbetsamtal

Kommunerna har sedan 1991 ett särskilt ansvar för att erbjuda föräldrar stöd som efter en separation är oeniga om hur de skall lösa boende, umgänge eller vårdnaden om barnen, så kallade samarbetsamtal. Föräldrar kan söka hjälp frivilligt eller remitteras av domstolen. Samtalen är strukturerade samtal som oftast leds av socionomer. Under samtalen kan föräldrar få hjälp att göra överenskommelser som kan leda till muntliga eller skriftliga överenskommelser eller till juridiskt bindande avtal. Det övergripande målet med samtalen är att föräldrarna skall enas om frågor runt barnen och förbättra sin förmåga att samarbeta

3.2 Medling

Nästa steg på vägen att lösa konflikter mellan föräldrar är medling. Det innebär att domstolen får uppdra åt en medlare att försöka få föräldrarna att nå en samförståndslösning. Detta ersätter inte samarbetsamtalen utan är ytterligare ett sätt att försöka lösa konflikter efter det samarbetsamtal prövats och inte lyckats hjälpa föräldrarna. Medlaren skall inom fyra veckor pröva möjligheterna till en lösning. Domstolen kan dock förlänga tiden ytterligare. Reglerna om medling trädde i kraft den 1 juli 2006.

3.3 Konfliktlösning via domstol

Om föräldrarna inte själva, eller med hjälp, finner någon lösning av i frågor som rör vårdnad, boende eller umgänge kan en av parterna driva frågan till domstol. Domstolen begär underlag för beslut i frågan från socialtjänsten som gör en utredning. Under senare år har barnets röst kommit att bli allt viktigare vilket medfört ökade rättigheter eller krav på barns medverkan i utredningar. Utredningen skall beakta barnets bästa med hänsyn taget till allt som rör barnets

psykiska och fysiska välbefinnande samt utveckling på kort och lång sikt samt föräldrarnas omsorgsförmåga. Hänsyn skall också tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad (Socialstyrelsen 2004).

4. TIDIGARE FORSKNING

4.1 *Skilsmässoprocessen och dess effekter på vuxna.*

Att en skilsmässa kan ses som en process råder det samstämmighet om (Öberg & Öberg 1979, Lennéer-Axelsson, 1987, Lindström 1992). Processen kan beskrivas enligt följande:

1. Den enskilde individen blir medveten och formulerar en tanke om skilsmässa utan att delge den andra parten. Tankarna bagatelliseras för att återkomma med allt starkare kraft. Man börjar intressera sig för andras skilsmässor och vänners uppfattning i frågan är av betydelse.
2. Den andra parten blir medveten om skilsmässotankarna hos den andra. Paret försöker förbättra sin relation eftersom båda är oroliga för vad en separation skall komma att innebära för familjen. När den övriga familjen informerats om att skilsmässa är ett faktum dominerar känslor av osäkerhet och kaos. Man vet inte vad som skall hända och familjens tidigare regler, strukturer och lösningar fungerar inte längre som stöd (Schjöldt & Egeland, 1994).
3. Den fas som man vanligtvis kallar skilsmässan. Parterna flyttar från varandra. Hur denna fas utvecklar sig beror på hur väl parterna lyckats i sina diskussioner om de framtida rollerna som separerade föräldrar.
4. Den fas då den nya familjekonstellationen bildas och börjar kännas som en naturlig del av livet.
5. Den fas där familjen, det sociala nätverket och andra viktiga personer runt barnen accepterar och känner igen strukturer från ursprungsfamiljen (Lindström 1992, Lennéer-Axelsson, 1990).

Skilsmässans konsekvenser för vuxna skiljer sig åt mellan män och kvinnor på så sätt att män tycks löpa större risk för att hälsan ska påverkas negativt. Förklaringen till detta är att mannen oftast genom skilsmässan förlorar sin enda förtrogna vän, hustrun. Lennéer-Axelsson (1990) konstaterar att övergivna män är ovana vid att hantera de starka känslor som skilsmässan väcker. Att kvinnor tycks klara sig bättre efter separationen kan förklaras med att de har ett mer utvecklat och underhållet socialt stöd runt sig och de har en större förmåga att använda sig av sitt nätverk i krissituationer. Tillgången till ett fungerande socialt nätverk är den faktor som påverkar människans hälsa mest och förlust av ett stödjande socialt nätverk får negativa konsekvenser både fysiskt och psykiskt. När det gäller hälsoläget bland separerade kan man konstatera att ständigt pågående konflikter mellan parterna lång tid efter skilsmässan är en allvarlig riskfaktor. Livssituationen kan också te sig osäker för separerade och detta sammantaget medverkar till en konstant hög stressnivå (Lindström, 1992, Gähler, 1999).

En faktor som enligt Gähler (1999) påverkar hur föräldrar mår efter en separation är ett ökat ansvar för hem och barn, vilket kan medföra en utökad mängd arbetsuppgifter och känslor av otillräcklighet. Gähler (1999) presenterar två olika forskningsresultat, där Both och Amato (1991) menar att den psykiska hälsan är som sämst strax efter separationen medan Mastekaasa

(1995) i sin studie, åtta år efter makarnas separation, inte såg några skillnader på den psykiska hälsa jämfört med direkt efter separationen. Han menar att separationen i sig är en påfrestning med ändrade livsvillkor som försämrade ekonomiska förutsättningar, förändringar i det sociala stödet och att konflikten blir ytterligare en stressor.

En ingrediens i skilsmässoprocessen är förekomsten av våld vilket starkt påverkar hälsan för de utsatta. Hydén & Hydén (2002) beskriver olika strukturer på våld i nära relationer:

- grovt och upprepat våld och rädsla för våld har styrt och präglat familjelivet
- våld har förekommit, men rädsla för våld har inte präglat familjelivet. När våldet förekommit har det varit mindre allvarligt
- våld har inte förekommit tidigare men allvarlig våld har förekommit i samband med skilsmässan
- våld har tidigare inte förekommit men lindrigt våld har förekommit i samband med skilsmässan

4.2 Konflikters följder för barnen

I en skilsmässa dominerar ofta de vuxnas kris. En skilsmässa är alltid en psykisk belastning för barn och Lindström (1992) pekar på förlust som en riskfaktor för barn. Förlust av familjemedlemmar, kontroll och trygghet påverkar barn negativt. Förlust av bostad, invand skolmiljö, vänner och släktingar på kort tid inverkar även det negativt på barnens psykiska hälsa.

Enligt Rutter (1981) är skilsmässa i sig en stressutlösande faktor på det psykologiska planet som kan orsaka mer kortvariga psykiska störningar. I hans forskning framkommer att det beror på barnets ålder med hänsyn taget till dess emotionella, kognitiva och sociala utveckling hur barnet påverkas. Det som upplevs på ett vis i en ålder får en annan psykologisk innebörd för barnet i en annan ålder. Rutter (1981) menar att man behöver vara uppmärksam på att stressfaktorer som kan tyckas vara betydelselösa, med tiden kan bli en alltför stor belastning och medföra utveckling av betingad ångest som påverkar barnets beteende. Föräldrar som inte klarar av att bemästra konflikter och svårigheter tenderar att påverka barnen och man förmedlar en ”inlärd hjälplöshet”, och tvärtom, föräldrar som kan hantera sina konflikter förmedlar dessa förmågor till sina barn. Skyddande faktorer är om barnet har en god relation till någon av föräldrarna, tror på sin egen kraft och självtillit. Detta kan avgöra hur barnet anpassar sig till situationen.

Johnston, González & Campbell (1987) skiljer ut tre faktorer som har särskild betydelse för hur konflikten påverkar barn vid vårdnadstvist och därefter. Det första är hur involverad barnet är i konflikten, det andra hur rollfördelningen mellan barn och förälder gestaltar sig och det tredje är graden av verbal och fysisk aggressivitet mellan föräldrarna. Forskarna grundar sina resultat på en studie där 56 barn som var mellan fyra och tolv år då studien inleddes undersöktes vid två olika tillfällen, första tillfället då vårdnadskonflikt pågick och andra tillfället efter 2,5 år. Barnen hade kontinuerlig kontakt med båda föräldrarna, 2/3 bodde mestadels med sin mor, 1/3 bodde lika mycket hos båda föräldrarna eller mer hos fadern. I genomsnitt flyttade barnen 1,6 gånger per vecka mellan sina föräldrar som var i konflikt.

Johnston, González & Campbell (1987) nämner flera orsaker till att barnen i undersökningen uppvisar symtom. Det ena är att föräldrarnas bristande problemlösningsförmåga och

aggressiva beteende imiteras av barnet. Det andra är att vårdnadskonflikter skapar stress hos föräldrar som sedan stressar sina barn genom att ställa icke åldersadekvata krav på dem. Stressade föräldrar är upptagna av sina egna problem och brister därmed i uppmärksamhet på barnets behov. En del av de stressymtom barnen visade upp, bland annat somatiska symptom skulle kunna vara ett tecken på detta. Den tredje mekanismen som tas upp i studien är rollfördelningens sönderfall vid konflikt. För att familjen ska överleva tar barnen på sig roller och funktioner som egentligen är den vuxnes vilket kan leda till känslomässiga och beteendemässiga störningar. Barnet blir familjens syndabock eller symtombäraren för föräldrarnas konflikt. Slutligen pekar undersökningen på att barnen utvecklar sätt att överleva på i en familj i konflikt. Anpassning och försvar blir en del av barnets copingstrategier.

I Rädda Barnens rapport (2007) har man genom Lunarstorm, en av Sveriges största internet-communities, genomfört en enkätundersökning av ungas upplevelse i samband med föräldrarnas skilsmässa. 1326 ungdomar 16 – 18 år svarade på enkäten. I rapporten konstateras att föräldrars stöd till barn och unga och föräldrars förmåga att samarbeta är faktorer som tycks spela en central roll för hur ungdomar mår efter skilsmässan. De ungdomar i undersökningen som upplever ett otillräckligt föräldrastöd och vars föräldrar hade samarbetssvårigheter mår sämre än de som upplevde tillräckligt stöd av väl samarbetande föräldrar.

Ovanstående stämmer överens med tidigare forskning inom området. Barn och unga tenderar att stå tillbaka med egna känslor och behov när föräldrar mår dåligt och är i konflikt. Michael Gähler (1998) drar slutsatsen av sin metaundersökning vilken bygger på data från 1991 års svenska levnadsnivåundersökning (LNU), att en separation i sig inte har en negativ effekt på det psykologiska välbefinnandet senare i livet. Istället är det konflikten mellan föräldrar som påverkar barns psykiska hälsa negativt. Gählers (1998) forskning visar att en harmonisk enföräldersfamilj är en bättre omgivning för ett barn än en disharmonisk tvåföräldersfamilj. Han utesluter dock inte kortsiktiga negativa effekter på barnet vid en separation, som ofta är en kris för barnet. Interaktionen mellan barn och föräldrar kan påverkas negativt genom att skilsmässan kommer i förgrunden för föräldrarnas uppmärksamhet. Barnet får minskad uppmärksamhet av föräldern vilket i sin tur kan påverka barnets psykologiska mående negativt. Brist på positiv uppmärksamhet kan också leda till beteendeproblem hos barn och unga (Axberg, 2007).

Föräldrar som använder sina barn som ett redskap i en konflikt med varandra med syfte att vinna över barnet på sin sida och då uppleva sig som en vinnare i kampen om barnet utsätter barnet för påfrestningar. Barn får svårt att upprätthålla goda relationer till sina föräldrar om de är fientligt inställda till varandra och har ett starkt behov av att vara lojal mot båda för att bli älskat. Om barnet tvingas ta ställning mot den andra föräldern kan barnet uppleva starka lojalitetskonflikter, följden blir att barnet förnekar en del av sig själv vilket kan påverka barnets identitet. Barns handlingar kan tolkas av föräldrarna som att barnet tar ställning för eller mot den andra föräldern. För att undvika detta kan barnet välja en "självbegränsande försiktighet", barnet tvingas att kontrollera sig genom att ständigt tänka på vad han säger, hur han betar sig och vilka känslor och uppfattningar han tillåts ge uttryck för. En förälder kan också välja att gå i koalition med barnet som då riskerar att bära och förmedla den ena föräldrarnas aggressioner mot den andra vilket kan innebära att barnets identitetsutveckling påverkas negativt. Barn kan också komma att hamna i en sändebudsroll där barnet förväntas förmedla budskap mellan föräldrarna. Denna roll medför att barnet agerar på en nivå som barnet inte är moget för och de riskerar att få stå till svars för föräldrarnas negativa budskap

och budbärrollen blir alltför ansvarskrävande för barnet där föräldrarna utnyttjar dess lojalitet (SOU 1995:79).

Killén (2001) menar att föräldrar som skiljer sig utan att kunna samarbeta utsätter barnet för psykiska övergrepp. Det kan handla om att barnet pressas till att välja sida i konflikten. Genom att befinna sig i en permanent lojalitetskonflikt riskerar barnet att tvingas förneka delar av sig själv vilket kan leda till förvirring och ångest. Barnet får inte heller stöd i att sörja den eventuellt frånvarande föräldern. Detta sammantaget kan komma att påverka barnets utveckling och förmågan till nära relationer.

Killén (2001) pekar på fyra förhållanden i samband med skilsmässokriser som kan identifieras som psykiska övergrepp på barnet:

- När kronisk separationsångest och skuld känslor läggs på barnet för att barnet skall ta ställning för den ena eller den andra föräldern.
- När ett barn medvetet eller omedvetet utnyttjas för att fylla en funktion för en förälder, exempelvis som budbärare, spion och liknande. I sådana situationer utvecklar barnet ofta beteendestörningar och psykosomatiska problem.
- När ett barn förs bort eller olagligt hålls borta från föräldrarna.
- När föräldrarna utsätter varandra för fysiska övergrepp i barns åsyn.

4.3 Hjälpen i samband med föräldrakonflikter

Forskning om samarbetsamtal eller medieringssamtal, som är den internationella termen, är begränsad. Det är också förhållandevis lite skrivet om vad i samarbetsamtalen som är verksamt och effektivt. Familjeterapeuterna Bente och Gunnar Öberg (1982, 1992, 2000) var de som inledningsvis kom att påverka utvecklingen av arbetet med samarbetsamtal i Sverige. Makarna Öberg betraktar skilsmässan som en kris och hävdar att eventuella konflikter om barnen löses om föräldrarna bearbetar och känslomässigt avslutar sin separation.

Öberg & Öbergs (2000) antaganden om att samarbetsproblemen har sitt ursprung i en olöst separationskris menar Hydén & Hydén (2002) ger en förenklad bild. De vill utifrån sin forskning om samarbetsamtal komplettera bilden med att föräldrarnas konflikter om barnen också rör sig om *moraliska konflikter*, att det handlar om olika uppfattningar om hur man skall vara som förälder. De anser att det borde vara möjligt att ha den typen av samtal där respektive part delar med sig av sina värderingar om föräldraskap. Hydén & Hydén (2002) menar att just kunskapen om varandras värderingar kan fungera som ett "kitt" mellan föräldrarna. Då finns större förutsättningar att diskutera barnens behov, mina behov och dina behov med större tillit. Att få tillfälle att diskutera föräldraskapet i en öppen dialog med den andre kan också skapa förutsättningar för att eventuella överenskommelser kommer att hålla över tid och vara djupare förankrade i föräldrarna.

I Hydén & Hydéns (2002) undersökning har följande teman tagits upp i samarbetsamtalen:

- när och var föräldraskapet skall utövas
- den nya partnern vilket ofta initierar problem i samarbetet mellan föräldrarna,
- trygghet och omsorg, om man kan lita på att den andra parten tar hand om barnet som på rätt sätt.

Trygghetstemat kommer oftast från boendeföräldern som förespråkare av värdet med fasta rutiner, vanor och struktur. Det skall vara på samma vis hos den andre parten som hemma. Trygghet förknippas med kontinuitet och synpunkter finns på att barnet blir otrött om det är för olikt hos respektive förälder. Detta kan medföra att den ena föräldern vill bestämma vilka regler och rutiner som skall gälla hos den andre. Trygghet förknippas också med skydd av barnet, det skall skyddas från en farlig och okänd värld där andra vuxna kan vara farliga och ha ett levnadssätt som den andra parten inte accepterar. Ofta blir den "bristfällige andre" en syndabock, den ena föräldern har åsikter och moraliska aspekter på den andres ansvarstagande. Under temat skydd finns också behovet av kontroll. Genom att ha växelvis boende förlorar föräldrarna kontrollen över varandra och förutsättningarna att driva sina egna uppfostringsmetoder blir satta ur spel.

Hydén & Hydén (2002) menar att fokusering på boende och umgänge i samarbetsamtalen medför att det blir en diskussion om tid och rum. Istället är en diskussion vad ett gemensamt föräldraskap skall innehålla vara mer fruktbart. Vad är en bra förälder? Vad är rätt och vad är fel? Skyldigheter och rättigheter borde vara teman som diskuteras i samarbetsamtalen. De ställer sig frågan om inte fokuseringen på tid och rum i stället medför att problemen eskalerar och striden kan komma att handla om vem av föräldrarna som får mest tid med barnet. I slutdiskussionen tas upp frågan om att utvidga samtalskretsen i samarbetsamtal och bjuda in det nätverk av personer som är viktiga för att stödja eventuella överenskommelser mellan föräldrarna.

Då det gäller barnens roll i samarbetsamtal har Hydén & Hydén (2002) kommit att förespråka idén om att samarbetsamtal är föräldrarnas arena medan barnen kan behöva egna samtal med eller utan föräldrarna bara de inte får agera som föräldrarnas "hjälpöst". Samtalsledarna i undersökningen menade dock att effekten av barnets närvaro, i de få fall då barnen deltog, var god och de fortsatta föräldrarsamtalen fick en annan inriktning då barnet berättat om sina tankar till föräldrarna direkt eller via samtalsledaren.

Samtalsledarna i undersökningen bedömde efter det att samtalen avslutats att mer än hälften hade uppnått någon form av överenskommelse. En tredjedel av paren uppnådde ingen överenskommelse. Vidare fanns en tendens att då båda föräldrarna gemensamt tagit initiativ till samarbetsamtalen blev resultaten bättre, det vill säga antingen nådde man fram till en överenskommelse eller så förbättrades kommunikationen. Orsaken till eller anledningen till varför man sökte hjälp verkar inte ha någon avgörande betydelse. Är båda parterna motiverade så ökar troligen chanserna att lyckas med samtalen. Hydén & Hydén (2002) pekar på fem områden inom fältet som behöver utforskas ytterligare:

- samtalsledarens neutralitet
- i vilken utsträckning föräldrarna blir emotionellt hjälpta av samtalen
- om föräldrarna är nöjda med överenskommelserna
- om föräldrarna följer överenskommelsen
- om metoden är kostnadseffektiv.

Rättssociolog Annika Rejmer (2003) har med utgångspunkt från barnets bästa studerat tingsrättens funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter. Resultatet pekar på att föräldrar vid tidpunkten för konfliktens handläggning i domstol är socialt och ekonomiskt utsatta som grupp. De befinner sig i minst två parallella krisförlopp och troligtvis finns det flera orsaker till att vårdnadstvister utvecklas. Hon föreslår därför att de samarbetsamtal som remitterats av tingsrätten skall inledas med individuella samtal. Då skulle föräldrar kunna erbjudas

relevant stöd. Hon menar att samarbetsamtal inte är utformade för att hantera föräldrar med djupa och svåra konflikter. Hon föreslår i sin avhandling förändringar som syftar till att utveckla samarbetsamtalen till att omfatta även krishantering och konfliktlösning. Rejmer (2003) menar att domstolens handläggning inte syftar till en genuin konfliktlösning utan endast till att ”sätta stopp för ett konfliktförlopp”. Den dom som följer efter utredning får liten praktisk relevans och hjälper inte föräldrarna att hantera konflikten. Hon menar att det endast är de konflikter som beskrivs som värdekonflikter som skall avgöras i domstol. En värdekonflikt karaktäriseras av att den rör fakta eller värderingar. En intressekonflikt karaktäriseras av att den avser en relation där parterna har oförenliga krav om en knapp resurs. De flesta konflikter har enligt Rejmer (2003) inslag av både värde och intressekonflikter.

De konflikter som till övervägande del är intressekonflikter handläggs bäst utanför domstolen. Här presenterar Rejmer (2003) ett nytt sätt att organisera arbetet kring stödet till föräldrar och barn. Barnet skall tilldelas en god man och föräldrarna en mentor som förutom att hjälpa till med praktiska frågor i separationen även bidrar till att utöva den gemensamma vårdnaden så att barnen inte kommer i kläm. När föräldrarna är mogna så inleds samtal med mentorerna, föräldrarna, den gode mannen och eventuellt barnet i syfte att nå överenskommelser om barnet. Överenskommelsen kan leda fram till avtal som skall följas upp efter två år. Föräldrarna skall vara skyldiga att delta, den förälder som inte deltar avsäger sig rätten att vara med och påverka barnets situation.

Med fokus på separationens och konfliktens effekter på barnen kan man anlägga ett salutogent perspektiv på vad barn behöver för att göra påfrestningen så begränsad som möjligt:

- Kontroll och bemästrande. Barn blir hjälpta av att få åldersanpassad information om vad som händer i familjen. För föräldrar som är upptagna av sin egen separation är det svårt att ha fokus på barnen och deras eventuella egna kris. Det kan finnas behov av att en annan vuxen person tillfälligt träder in för att stödja barnen och mildra konflikten mellan föräldrarna. Detta kan vara släktingar, vänner, lärare eller andra professionella.
- Trygghet och förutsägbarhet i vardagen. Det är viktigt att lugna ner takten när det gäller förändringar i barnets vardagssituation. För barn är det svårt att hantera alltför stora omställningar såsom byte av bostad, skola, fritid, förälders nya partner.
- Rätten för barnet att behålla kontakten med den förälder barnet inte bor stadigvarande med.
- Meningsfullhet, begriplighet och hanterbarhet. Det är viktigt att barnen får förklarat för sig att livet innebär en rad förändringar och att man kan lära sig att hantera det (Lindström 1992).

Vi ser att den svenska familjerättsliga lagstiftningen och intentionerna bakom den har tagit fasta på ovanstående forskningsresultat då ett allt större barnperspektiv under hand vuxit fram.

5. TEORETISKA PERSPEKTIV

5.1 Konflikt och konflikthantering

Ordet konflikt har sitt ursprung i latinets *conflictus* och betyder motsättning eller sammanstötning. Konfliktfältet är brett, från tillfälliga mellanmänskliga konflikter i nära relationer t ex inom äktenskapet till långvariga mångfacetterade internationella konflikter.

Lennéer Axelson & Thylefors (1996) beskriver att kunskap om konflikter och dess hantering därför måste ses utifrån olika discipliner och utgångspunkter, att det är mer relevant att tala om konfliktperspektiv än om konfliktteori. De nämner några definitioner på konflikt som är av intresse för vår studie:

”Skillnaden mellan meningsskiljaktigheter och en konflikt är att när en konflikt föreligger har de inblandade parterna förlorat förmågan att hantera meningsskiljaktigheterna på ett konstruktivt sätt” (Glasl, 1999).

” En konflikt uppstår vid sammanstötning, en kollision eller annan oförenlighet mellan mål, intressen, synsätt, värderingar, grundläggande behov eller personlig stil” (Maltén, 1998).

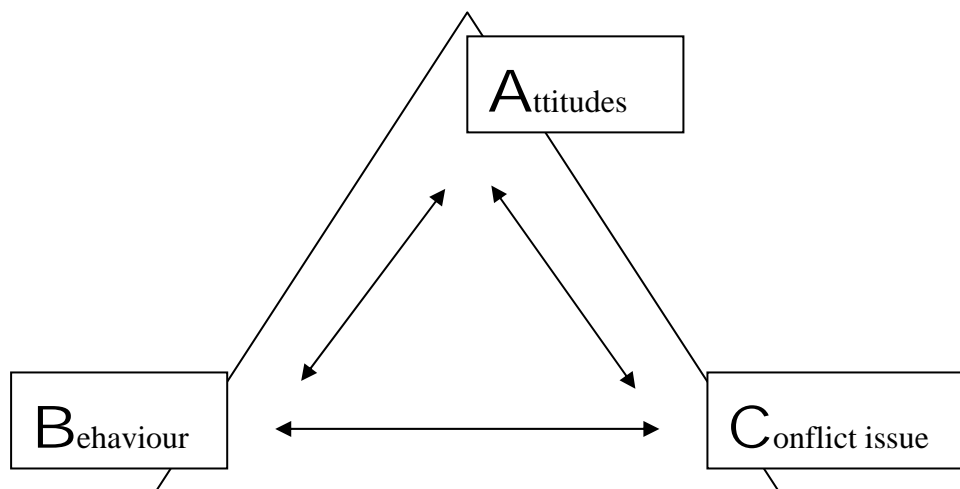
”En konflikt är en kamp om värden eller anspråk på status, makt eller resurser, i vilken de stridande parterna inte bara vill få sina önskningar uppfyllda utan också vill neutralisera, skada eller eliminera sina rivaler” (Cosser, 1971).

Lennéer-Axelson & Thylefors (1996) lyfter fram olika grunder för konflikten, värde eller intressekonflikt där värdekonflikt definieras som att den rör fakta eller värderingar medan en intressekonflikt karakteriseras av att ”den avser en social relation där parterna har oförenliga krav om en knapp resurs”. Det finns två sätt att lösa konflikter, förhandling/ förlikning samt genom legala medel. Båda tillvägagångssätten förutsätter en tredje part. Lösningen av intressekonflikter är kompromiss då ingen av parterna vill förlora allt.

I förliknings eller förhandlingsmodellen krävs att den tredje parten är vald av båda parter. Tredje part förväntas hålla egna normer och värderingar utanför. Modellen syftar till att skapa en kompromisslösning som båda kan acceptera och där ingen blir den ende förloraren vilket får anses öka förutsättningarna för en fortsatt relation mellan parterna. Några förutsättningar behöver vara uppfyllda för att en förhandling skall vara möjlig, den tredje parten måste upplevas som objektiv och neutral i förhållande till de som är i konflikt. Om den tredje parten, av någon av de tvistande, upplevs gå i allians med en av parterna riskerar han att mista sin ”unika moraliska position” vilket kan föra med sig att förutsättningarna för en lösning på konflikten elimineras (Rejmer, 2003). Samarbetssamtal är exempel på förlikning eller förhandlingsmodell.

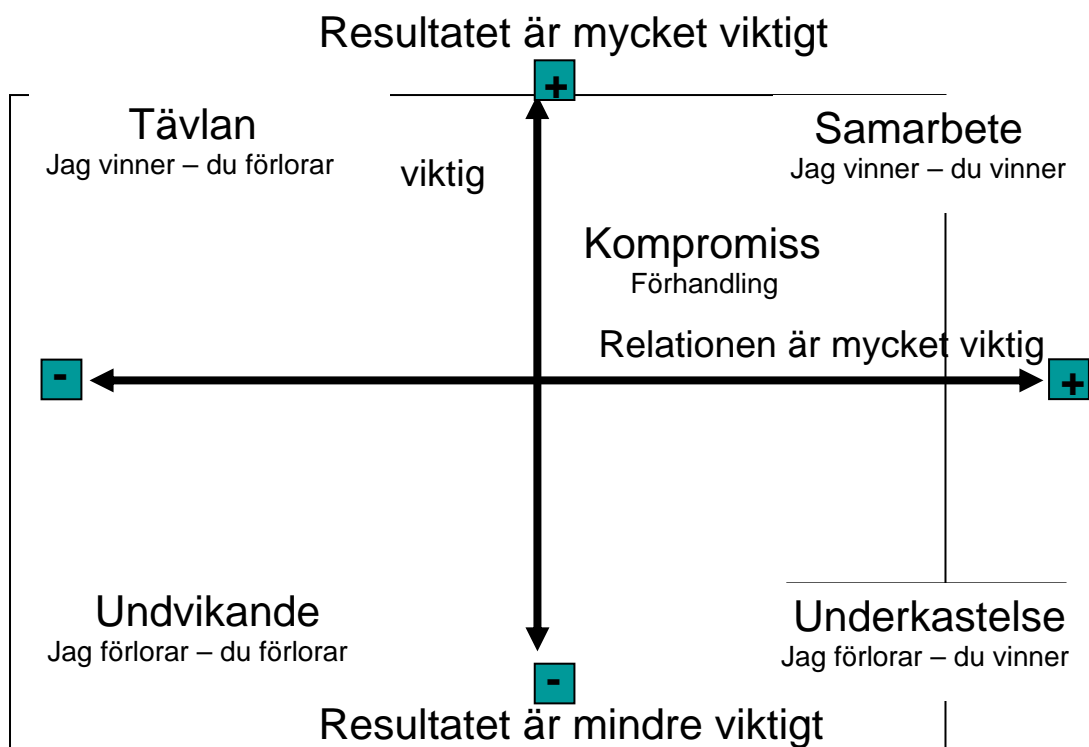
Vid användande av den legala modellen för konfliktlösning träder rättssystemet in som tredje part i konflikthanteringen. Utmärkande för rättssystemets modell för hantering av konflikter är att någon eller båda parter genom att inge en stämningsansökan tar initiativ till att någon annan träder in som tredje part och genom detta initiativ frånsäger man sig beslutanderätten. Samtidigt undanröjer man beslutanderätten för motparten. Domaren är en oberoende tredje part med statsanknuten auktoritet, parterna kan inte påverka vilken domare som kommer att handlägga deras tvist. Ytterligare drag i rättssystemets konflikthantering är att det tillämpar normer som finns i en bestämd normstruktur som anger hur konflikten skall lösas. Detta betyder att parterna påtvingas lagstiftningens normer och värderingar. Eftersom domstolen endast kan hantera värdekonflikter medför detta att intressekonflikter måste omformuleras till värdekonflikter (Rejmer, 2003).

Enligt Galtung (1996) kan konflikter både förstås och hanteras utifrån en triangel bestående av sakfråga, beteenden och attityder:

Sakfrågan handlar om vad det är parterna är oense om, eller vill ha båda två. Konflikten medför ett visst konfliktbeteende, t ex höjda röster, våld eller tystnad vilket i sin tur skapar förändrade känslor och attityder. De nya attityderna påverkar den ursprungliga sakfrågan och beteendet och så vidare. Detta sätt att tänka ger oss möjlighet att arbeta med antingen sakfrågan, beteendet eller attityden. En möjlighet är att stoppa konfliktbeteendet B, bearbeta känslor och attityder A eller lösa sakfrågan C.

Konfliktstrategier är tidigt inlärd och utlöses nästan med automatik. Lenner Axelson och Thylefors (1996) hänvisar till Blakes och Moutons (1964) modell som visar på fem olika stilar eller förhållningssätt utifrån två faktorer, omsorg om egna intressen och omsorg om andras intressen. Utifrån konflikter har vi två saker att beakta, den ena är att nå en uppgörelse som tillgodoser egna behov, mål eller önskningar, det andra är att behålla en önskvärd relation till den andra parten. I vissa konflikter kan relationen vara viktigare än andra mål, i andra är man beredd att offra relationen för att uppnå sina mål. Den som möter en intressekonfliktsituation med liten omsorg om både egna och andras intressen kan sägas ha en undvikande stil, genom att förhålla sig passiv försöker man komma undan en konfrontation. Prioriterar man andras behov framför sina egna, viker sig och ger avkall på egna önskningar har man en anpassande eller undfallande stil. Det motsatta är det tävlande förhållningssättet eller stilen. Den samarbetande stilen tar sig uttryck i en hög omsorg om såväl egna som andras behov. Samarbetet för en person med den stilen går ut på att skapa lösningar istället för anklagelser, skuld eller flykt. Ett måttligt intresse av att hävda egna behov och ett relativt stort intresse för att tillgodose andras behov beskriver en kompromissande stil. Utfallet i konflikten skulle kunna beskrivas som:

Kris och konflikt är inte detsamma, dock kan en långvarig konflikt övergå i ett krisstillstånd. Under en skilsmässa finns ofta både starka inslag av konflikt och kris vilket lätt leder till upptrappning av konflikten. En meningsfull konflikthantering och problemlösning kräver att de intellektuella funktionerna är någorlunda opåverkade vilket inte är fallet i kris (Lennér-Axelsson & Thylefors, 1996).

5.2 Föräldraskap

Ett gott föräldraskap beskrivs som en ”process i vilken föräldrarna engagerar sig i barnet och ger det fysisk och känslomässig omsorg, näring och skydd”. Många olika faktorer spelar in så som föräldrarnas egna förutsättningar, vilka förutsättningar samhället skapar för att kunna utöva ett gott föräldraskap samt barnets egna förmågor. Vad som innefattar ett gott föräldraskap är också sprunget ur de normer och värderingar som finns i det samhälle barnen och föräldrarna lever (Socialstyrelsen 2007).

5.2.1 Föräldraförmåga enligt Killén

I den litteratur och de rapporter som vi läst för att orientera oss inom området återkommer ofta Killéns (1999) föräldrafunktioner som har sitt ursprung i hennes praktiska kliniska erfarenheter och på hennes forskning om barn som far illa. Hon ställer sig frågan ”finns det några egenskaper hos föräldrar som tycks vara av större betydelse för barnets självuppfattning och utveckling?” Svaret är att ”de kognitiva och känslomässiga föräldrafunktionerna är de väsentligaste när man skall bedöma föräldrars omsorgsförmåga.” Killén (1999) har identifierat sju centrala föräldrafunktioner som hon menar hänger intimt samman och kan tyckas vara invävd i varandra:

- Förmågan att uppfatta barnet realistiskt
- Förmågan till realistiska förväntningar om de beroendemässiga och känslomässiga behov som barnet kan tillfredställa
- Förmågan till realistiska förväntningar på barnets förmåga
- Förmågan att engagera sig positivt i samspelet med barnet
- Förmågan till empati med barnet
- Förmågan att prioritera barnets mest grundläggande behov framför de egna behoven
- Förmågan att bära egna smärtor och frustrationer utan att behöva avreagera sig på barnet.

Som förälder kan man tillskriva barnet egenskaper som inte är realistiska. Föräldrarnas bild av barnet påverkar hur föräldrarna förhåller sig till barnet och är därmed av stor betydelse för barnets egen självbild. I första hand skall föräldrar finnas till för att tillfredställa barnets behov av omsorg och känslomässiga behov. En del barn får dock tidigt börja agera som vuxna i förhållande till sina föräldrar och barnet förväntas vara till tröst och glädje för föräldrarna som ställer sitt hopp till att barnet skall hjälpa dem. Barnen träder då in i en vuxenroll i förhållande till föräldern och lär sig att ta ansvar för föräldrarnas välbefinnande i stället för att fokusera på sin egen utveckling. Föräldrars förmåga att ha realistiska förväntningar på barnets förmåga innefattar bl.a. att ställa åldersanpassade/adekvata krav på vad barnet kan prestera men också anpassa kraven utifrån dess utvecklingsnivå. Föräldrars förmåga att engagera sig positivt i samspelet med barnet främjar barnets utveckling till skillnad mot negativt engagemang där kritik, nedvärderande ord och handlingar påverkar barnets självbild negativt. Den empatiska förmågan hos föräldrar är central eftersom den avgör föräldrarnas förmåga att sätta sig in i hur barnet har det och därmed förmå tillgodose deras behov. Förmågan att prioritera barnets mest grundläggande behov framför de egna vilket innebär att den vuxnes behov får stå tillbaka för att barnets behov har högre prioritet. Det innebär att barnets grundläggande behov av omsorg, skydd och stimulans måste tillgodoses före den vuxnes behov. Som förälder kan man aldrig undvika frustrationer och konflikter. Man måste ha förmåga att härbärgera eller hitta vettiga modeller för att hantera konflikterna utan att de går ut över barnet.

När det gäller konflikter mellan föräldrar i samband med separationer är det av betydelse att föräldrarnas ovilja mot varandra inte får sitt utlopp mot barnet eller påverkar barnets rätt att få tycka om och identifiera sig med den andre föräldern. Föräldern måste också trots ovilja mot den andre föräldern hjälpa barnet att få en god relation till den andre föräldern.

5.2.2 Föräldraförmåga enligt BBIC

Socialstyrelsen har sedan ett antal år verkat för ett mer enhetligt system för att inom socialtjänsten kunna bedöma barns behov och föräldrars förmåga. I Socialstyrelsens projekt Barns behov i centrum (BBIC) har man identifierat sex olika föräldraförmågor. De presenteras i en tankemodell ”triangeln”, där den ena sidan beskriver barnets behov, den andra familjen och miljön och den tredje sidan föräldrars förmåga. Ett föräldraskap består enligt BBIC av föräldrarnas förmåga att tillgodose sina barns behov. Föräldrars förmåga är bland annat knuten till deras psykiska och fysiska hälsotillstånd. De sex förmågor som presenteras i triangeln är grundläggande omsorg, säkerhet, känslomässig tillgänglighet, stimulans, vägledning och gränssättning samt stabilitet (Socialstyrelsen 2006).

5.2.3 Förhandling som föräldraförmåga

Hydén & Hydén (2002), tar upp förmågan att kunna förhandla och lösa konflikter som en viktig faktor i ett delat föräldraskap. När föräldrarna separerar måste de förhålla sig till varandra som föräldrar som inte är ett par i den mening de var tidigare. Hur det gemensamma föräldraskapet skall utformas när man lever åtskilda blir en fråga om förhandlingar mellan föräldrarna. De skall då försöka hitta nya former, gå från familjeskap till ett delat föräldraskap, att vara föräldrar tillsammans utan att leva tillsammans. Hur det skall fungera i vardagen blir upp till varje enskilt föräldrapar att finna former för. De måste kunna lyssna på varandra, ta varandras perspektiv, förhandla och kompromissa. Det går inte att endast en förälder bestämmer, utan föräldraskapet måste utövas tillsammans med någorlunda gemensamma normer och värderingar. Båda föräldrarna är beroende av varandra genom det gemensamma föräldraskapet och påverkar den andres föräldraskap eftersom den enes normer och värderingar inte är helt oväsentliga för den andra. De konflikter som föräldrar utvecklar efter en separation är i grunden är en ”konflikt mellan två individer som driver var sitt föräldraprojekt”.

5.3 Barns rätt

Samhällets förändring mot en ökad individualitet gäller även barn där barnets egen förmåga att agera blir central. Då det gäller synen på barn lever vi ett paradigmskifte i vilket barnet förvandlas från objekt till subjekt och medskapare av sitt eget liv. Barn i Sverige har idag jämfört med tidigare större möjligheter och fler krav på sig att göra egna val.

Barnets ställning har stärkts, både globalt genom FN:s barnkonvention och i Sverige genom inrättande av barnombudsman. Som tidigare nämnts har barnets ställning i den familjerättsliga lagstiftningen även stärkts. I barndomsforskningen pratar man om det kompetenta barnet där tilltron till barnets egen förmåga vuxit sig allt starkare samtidigt som barnet fortfarande är starkt beroende av de vuxnas omsorg för att utvecklas positivt.

Nordenfors (2006) konstaterar att ”vi befinner oss alltså i spänningsfältet mellan det kompetenta barnet, aktören som bidrar till sin egen utveckling och skapande av relationer, och det sårbara barnet som är i behov av vuxnas och andra barns omsorger för såväl sitt välbefinnande i vardagen som för att utvecklas i positiv riktning” Hon framhåller också att ett barn kan beskrivas som kompetent i en kontext och som sårbart i en annan kontext.

Hur människor organiserar sin vardag är resultatet av förhandlingar. Den moderna familjen kan ses som ett förhandlingssystem med många aktörer. Med en ökad individualisering ökar kraven på att olika individuella behov och intressen skall jämkas samman. Förhandlingar är en del av familjedynamiken. Förhandlingar pågår kontinuerligt mellan föräldrar, mellan föräldrar och barn och mellan barnen i en familj. Med barns ökade rätt att påverka sin egen situation och med den nya synen på det kompetenta barnet har även barnet blivit en förhandlingspart att räkna med i familjen. Efter en separation och vid bildandet av nya familjesystem därefter utökas förhandlingsarenan med ytterligare deltagare (Larsson Sjöberg 2000).

6. RESULTAT OCH ANALYS

6.1 Kort presentation av respondenterna

Anna är mamma till Arvid, 3 år. Arvid har regelbundet umgänge med sin pappa. Konflikten har gestaltat sig i en obefintlig dialog mellan föräldrarna och föräldrarna pratar med varandra vid samarbetsamtalen.

Bosse har dottern Berit 7 år boende hos sig efter en dom. Berit har ingen eller mycket sporadisk kontakt med sin mamma. Berits mamma har nyligen via advokat begärt vårdnaden och boendet.

Charlotte har dottern Carmen 7 år. Carmen har idag regelbundet umgänge med sin pappa. Charlotte har varit utsatt för kränkningar i Carmens närvaro.

Daga är mamma till Daniella 8 år och David 13 år. Daga och hennes barn lever i en konfliktfylld relation med barnens pappa, där våld har förekommit både mot mamman och pojken. Umgänget med pappan finns reglerat i dom.

Elin har en pojke 6 år. Erik bodde under ett år två veckor hos pappa och två veckor hos mamma samt hade två olika förskolor. Elin såg att sonen for illa men vågade inte agera på grund av rädsla för mannen.

Frida har två flickor, Felicia 8 år och Fia 10 år. Flickorna har regelbundet umgänge med sin pappa.

Gunnel har två tonårsbarn. Hon har varit utsatt för systematiskt våld när barnen var små av barnens pappa och känner fortfarande rädsla. Barnen har efter överenskommelse umgänge med pappan.

Hanna har två flickor i tonåren. Barnen bor växelvis hos sina föräldrar sedan något år. Hanna och barnens pappa har fått hjälp genom samarbetsamtal.

Ingrid har en pojke, Ivar 3 år, som har umgänge med sin pappa. Konflikten gäller boende och umgänge.

6.2 Inledning

Vi har i vår studie fyra frågeställningar som vi vill ha svar på:

- Hur har konflikten påverkat intervjupersonerna?
- Vilka effekter har konflikten på föräldraskapet?
- Vilka följder har konflikten, enligt föräldrarna, fått för barnen?
- Har föräldrar och barn fått relevant hjälp?

Under varje frågeställning har vi funnit teman som återkommit och som vi anser är intressanta att belysa. Vi kopplar dessa teman tidigare forskning, teori och till våra egna erfarenheter. För att ytterligare belysa de teman vi vill beskriva citerar vi intervjupersonerna.

För att få svar på frågan om hur konflikten påverkar föräldraskapet har vi valt att gå vägen via föräldrarnas eget mående. Vi tänker att det är en naturlig inledning att först undersöka hur intervjupersonerna själva mått innan vi undersöker hur det påverkat dem som föräldrar.

6.3 Hur har konflikten påverkat intervjupersonerna?

Under intervjuerna har vi fått ta del av svåra minnen, olika känslor och vi har fått inblick i en vardag där intervjupersonerna ägnar sig åt att grubbla över hur de skall agera i förhållande till den andra parten. Vi har även mött resignation och uppgivenhet respektive förhoppningar om att den andra måste gå vidare för att istället för bitterhet ägna sig åt det viktiga gemensamma föräldraskapet.

Vi har funnit några återkommande faktorer som påverkar hur intervjupersonerna mår och mått. Vi har valt att presentera dessa faktorer som teman:

- hur de ständigt återkommande mötena med den andra föräldern påverkat
- ovissheten och rädslan, både inför umgängestillfällena och hur den andra föräldern tänker agera rättsligt
- förekomsten av våld, kränkningar, kontroll och rädslan i samband med det

Mötet med den andra föräldern

Samtliga intervjupersoner lever eller har levt i en konstant oro inför mötet med den andra föräldern och de flesta föräldrar förmedlar starka bilder av hur mötet med den andra påverkar eller påverkat dem. Fysiska symtom som hjärtklappning, magkramp, nervositet och spänningar uttalas av föräldrarna. Nästan alla föräldrar reagerar på den andra föräldrarnas beteende vid hämtning och lämning i samband med umgänget. De har uttryckt önskemål om att den andra föräldern skall vara mer lyhörd för barnens vilja i samband med hämtning och lämning men de har också önskemål för egen del, att bli respektfullt bemötta och mötas av en mer positiv attityd. Några föräldrar är starkt känslomässigt berörda och kan detaljerat beskriva mötena.

Ingrid tillhör de föräldrarna som lever med en konstant oro inför mötet med den andra föräldern. Hon har erfarenhet av att barnets pappa tappar kontrollen, han gapar och grälar i hallen hemma hos Ingrid då han ska hämta sonen. Ingrid berättar gråtande om hur det var när knappt tvååriga sonen Ivar skulle hämtas av sin pappa:

”Ivar kramar mig och tittar mig i ögonen, så kommer han, kommer in och så speglar han sig i min hall, så här (visar), och säger: Nu Ivar så går vi, pappa har lite bråttom. Han bara tar honom, han drar honom ifrån mig och när de går så skriker han och är ledsen, herregud”.

Ingrid berättar om hur hon försöker att hitta lösningar som gör mötet mindre smärtsamt för henne och barnet:

”När jag föreslår att vi ska gå ut tillsammans på gården med Ivar svarar han ”och det ska du säga som har svikit mig och som har tagit mitt barn ifrån mig”

Under intervjun beskriver Ingrid gråtande att den och liknande situationer påverkat henne starkt:

”Jättejobbigt, jag grät efter jag lämnat honom men jag visade det inte.”

Några föräldrar beskriver en skillnad i mötena när det var som värst och nu då de hittat nya sätt att vara på. Frida har ett nytt förhållningssätt då hon idag möter barnens pappa. På frågan om hur hon upplevde mötena med barnens pappa gör hon en jämförelse mellan då och nu:

”Det var fruktansvärt, det var hjärtklappning, jag kunde inte titta honom i ögonen, det kan jag nästan inte än faktiskt, jag har svårt för det. När jag lämnade barnen var det så spánt mellan oss att jag bara ställde väskan, vände på klacken och gick, det var en kompakt tystnad. Nu kommer han in och stannar lite för länge men det är ju barnens hem så det får han väl göra. Jag får ha ett annat sätt emot honom helt enkelt, det finns inget annat än att jag får ändra mig. Jag är alltid trevlig mot honom nu och jag går inte upp i taket för saker utan jag försöker att vara lugn och den lilla åsikt han har och det han säger ska jag försöka lyssna på”.

Frida förklarar sitt ändrade förhållningssätt med rädsla för vad barnens pappa skulle kunna hitta på när det gäller boendet om hon inte var mer tillmötesgående då hon träffar honom.

Ovisshet och rädsla

Bristen på dialog mellan föräldrarna ökar osäkerheten och föräldrarna vet inte var man har varandra i olika frågor som rör barnen. Ovissheten och rädslan för vad den andra föräldern har för egna planer kring barnens boende och umgänge präglar tillvaron för flera föräldrar. Tydligast framträder rädslan hos de föräldrar där kommunikationen helt har upphört. De riskerar att bli indragna i en process som de själva inte valt och där de inte kan kontrollera förfarandet eller slutresultatet (Rejmer, 2003). Pappan till Fridas barn ville några år efter separationen att barnen skulle bo hos honom och tog initiativet till en rättsprocess kring boendefrågan. Frida upplevde en stark ovisshet under den utredning som följde och beskriver hur hon mårde:

”Det var en väldig press på mig, jag fick aldrig göra fel. Det absolut värsta var när jag kom hem från jobbet, hade hämtat barnen och öppnade brevlådan och när såg brev som hans advokat hade skrivit, för då var det uppstaplat alla fel och brister jag hade och ofta var jag upprörd och ledsen när man läste alla de här punkterna och så var det så svårt att prata och när jag skulle ringa fick jag gå ut i trädgården och så ropade barnen och så var tankarna på annat håll, ibland var jag så dålig så det kändes som att jag bara ville ramla omkull”.

Barnen har fortfarande sitt boende hos Frida men hon lever trots det i ovisshet och osäkerhet inför hur barnens pappa kan tänkas agera i framtiden. Frida säger:

”jag har ju blivit rädd för honom, vilket jag inte varit förut, jag har blivit livrädd sedan han visade de här sidorna, han är liksom kapabel till vad som helst, jag litar inte på honom, att han kunde dra igång allt det här, att han hade kraften”

Bosses kontakt med Berits mamma har helt upphört och han har nyligen fått besked om att mamman åter begärt vårdnaden och boendet. Bosse ser det som ytterligare ”ett steg i krigföringen” dem emellan. Trots att han sedan ett par år har enskild vårdnad om dottern beskriver han en känsla av ovisshet och säger att rättsprocessen är som ett lotteri där man vinner eller förlorar.

Ovissheten om det skall bli något umgänge och hur det skall förlöpa uppfyller flera föräldrar. De förbereder barnen inför att de ska träffa sin pappa respektive mamma och planerar för egen tid utan barnen. Några av föräldrarna i studien beskriver hur den andra föräldern med kort varsel meddelar att de inte kommer eller bara uteblir. När barnen väl kommit till den andra föräldern känner ett par föräldrar att de tvingas vara i beredskap om något oförutsett skulle inträffa med barnen och har svårt att koppla av vilket påverkar hur de mår.

Våld, kränkningar och kontroll

Det tredje temat innehåller beskrivningar om våld, kränkningar och kontroll. Även om inte alla föräldrar i undersökningen bär på erfarenheter av våldshandlingar vill vi ändå belysa den starka påverkan dessa handlingar har för den utsatta. I en del fall är långvarigt våld, hot och kontroll ett tungt vägande skäl till att kvinnan bryter upp från förhållandet. I andra fall är det just separationen som är den utlösande faktorn som orsakar våldet.

Daga är en av de föräldrar i vår studie som lever i ständigt pågående konflikt och som varit utsatt för våld av barnens pappa. Hon värjer sig för att beskriva våldshandlingarna som våld och sig själv som misshandlad kvinna. Daga ser konflikten och dess följder som orsak till att hon påverkats både fysiskt och psykiskt och i perioder är sjukskriven:

”Jag har blivit jättedålig, jag jobbar ju bara deltid på grund av allt detta. Jag orkar inte, jag har haft magsår och gått ner i vikt. Barnen tycker att jag är trött jämt. Man blir arg för ingenting, man är ju så trött”

Elin beskriver sig som psykiskt misshandlad både under tiden hon levde med barnets pappa och därefter. Hon levde under ett par års tid i en ständig oro och stress. Elin beskriver hur hon kände när det var som värst:

”Jag pendlade mellan att gå på högvarv och att knappt orka ta mig ur sängen, ville bara falla isär. Jag mådde jättedåligt, jag har nog aldrig mått så dåligt i hela mitt liv, har aldrig gråtit så mycket. Han var riktigt elak, väldigt manipulativ, väldigt alltså, han knäckte mig rätt bra psykiskt, man känner att man inte är värd någonting, allt är bara fel och inga slag, ingenting sådant, man kan säga att det var en mer psykisk misshandel. Han kunde ju ringa eller skicka över 220 mejl där det står hur hemsk jag är och hur elak jag är och hur illa jag gör Erik. Min man kunde se på mig, på hela min kroppshållning om han hade ringt.”

Charlottes berättelse innehåller kränkningar och kontroll. Hon beskriver hur svårt hon och dottern Carmens pappa hade att avsluta sin relation.

”När jag började gå vidare då blev det problem. Han har hett temperament och det var väl det som rann över många gånger. Han spottade på mig och min dotter och sa att jag var en dålig mamma då när vi skulle lämna över. Det hände en del ganska allvarliga saker, det var en hemsk tid. Han sa att han ska göra till sin livsuppgift att förstöra mitt liv och sådana saker. Han blev ganska nojig då han insåg att jag gått vidare och släppt honom. Jag hade en lång period då jag bara satt hemma och var ledsen men sen började jag söka mig utåt, då var det jobbigt, han började åka efter mig och kolla var jag var. Jag hade en väldig oro där, jag var väldigt orolig då när han åkte efter mig, gick omkring med en ständig rädsla för vad som skulle hända, en hel del rädsla, jag var rädd för honom”

Analys

Hur föräldrarna i vår undersökning mår och har mått sträcker sig från ledsenhet, ilska, ständig oro till magsår och depression, genomgående är att konflikten tar mycket energi och kraft.

Man kan tänka att separationen i sig är en påfrestning med ändrade livsvillkor för individen som försämrade ekonomiska förutsättningar och förändringar i det sociala stödet. En faktor som påverkar föräldrar är att de efter en separation kan få ett ökat ansvar för hem och barn vilket medför en ökad belastning och känslor av otillräcklighet. Konflikten kan ses som ytterligare en stressor (Gähler 1999).

Det finns flera faktorer som medverkar till att en konflikt efter separation vidmakthålls. Finns det obearbetade känslor av besvikelser kvar efter separationen kan det förstärka vissa negativa beteenden gentemot den andre vilket kan medverka till att konflikten eskalerar. Detta

framträder tydligt vid de ständigt återkommande mötena mellan föräldrarna. Flera av intervjupersoner är den av parterna som tagit initiativ till separation och beskriver hur den övergivne föräldern på olika sätt ger uttryck för sin besvikelse genom att ha en negativ attityd, utöva kontroll eller vägra att ha en dialog med den andra föräldern. Öberg & Öberg (2006) anser att de olika beteenden som föräldrar visar upp i en strid om vårdnad alla är uttryck för samma sak- den livskris som separationen utgör och att om man ser bakom de olika sätt som föräldrarna visar mot varandra så finner man sårade, besvikna eller skuldyngda människor. Detta stämmer väl med vår undersökning där känslor av underlägsenhet, rädsla, skuld, oro och besvikelse finns representerade i samtliga intervjuer.

Mötena med den andra föräldern är tillfällen när konflikterna kan komma till uttryck genom direkt konfrontation med inslag av våld, hot och kränkningar även i barnens närvaro. Flertalet kvinnor i vår undersökning har erfarenhet av att ha varit utsatta för våld och kränkningar i samband med den familjerättsliga konflikten. I vårt material har vi stött på olika typer av våld och kränkningar, det systematiska våldet som skapar rädsla många år efteråt och det våld som utlöses i samband med en separation och svårigheterna i samarbetet kring barnen. Omfattningen bekräftas av en undersökning från 1995 (Hydén & Hydén 2002) som visar att våld i krissituationer är vanligt även bland par där det inte förekommit tidigare.

En av kvinnorna i vår studie som beskriver en våldssituation är tveksam till att benämna det hon varit om som våld. Våld, kränkningar och kontroll skapar i regel ett komplicerat samspel med makt respektive rädsla och en stark känsla av underläge (Holmberg, Enander 2004). Både män och kvinnor föredrar att kalla våldshandlingar för bråk vilket innebär ett visst mått av ansvarsbefrielse för mannen. Bråk är en ömsesidig handling mellan två personer medan det i en misshandelsituation finns en förövare och ett offer. Både män och kvinnor tenderar att förneka att våld förekommit. Kvinnor lutar åt att bagatellisera våldet och vill inte se sig som misshandlade. Kvinnors motstånd mot att identifiera sig som en misshandlad kvinna handlar om att de vill se våldet i en vidare mening och fokuserar på effekten av våldet och på graden av ömsesidighet (Hydén & Hydén 2002).

De föräldrar i vår undersökning som varit utsatta för våld eller kränkningar beskriver likartade strategier för att inte hamna i konflikt: att inte träffa barnens pappa ensam, att undvika diskussioner där meningsskiljaktigheter kan uppstå samt att gå den andre föräldern till mötes. Rädslan för våldet och rädslan för den andre påverkar föräldrarnas konfliktlösningstilar vilket medför att de blir mer undfallande eller anpassande och alltför måna om relationen till den andra föräldern på bekostnad av det egna måendet. I den undfallande eller anpassande konfliktlösningstilen är relationen primär och resultatet av mindre vikt (Lennér-Axelsson & Thylefors, 1996).

Vi kan inte utesluta att det förutom konflikten även finns andra faktorer som bidrar till det dåliga måendet hos föräldrarna, till exempel förluster av nära anhörig och tidigare separationer. Föräldrars psykiska hälsa kan också ha sviktat innan konflikterna uppstod. Rejmer (2003) menar att föräldrar i vårdnadstvister som grupp är socialt och ekonomiskt mer utsatta än andra. Resultatet från hennes undersökning visar en överrepresentation av en rad svårigheter t ex våld, missbruk och psykiska problem hos de föräldrar som hamnar i vårdnadskonflikter. Hon menar att det är effekten av flera kriser som leder till konflikterna.

Vi funderar på kopplingen mellan föräldrarnas mående när det var som värst och vilken konfliktstil de då hade. I vår studie finns olika stilar representerade. Några uppvisar en *tävlande stil* där man starkt hävdar sina egna behov, önskningsar och förslag på lösningar. Vi

kan ana att de är mer angelägna om att få sin vilja igenom i frågor som rör barnet än att värna om relationen till den andre föräldern. Motsatsen, de som har den *undfallande och anpassande stilen* har varit måna om relationen till den andre. Vi kan se att båda stilarna får konsekvenser, den tävlande stilen leder till vidgade klyftor mellan föräldrarna och den undfallande stilen har medfört en alltför stor anpassning till den andra förälderns krav och önsknings. Några föräldrar har gått mot en mer samarbetande konfliktstil och vi kan avläsa den förändringen i nya förhållningssätt och beteenden mot den andre parten vilket påverkat intervjupersonernas egna måenden i positiv riktning.

6.4 Konfliktens effekter på föräldraskapet

Vår erfarenhet av arbetet med föräldrar och barn är att konfliktens effekter på föräldraskapet inte alltid tillmäts den betydelse vi tror att den har. Förmågan att fungera som förälder är föränderlig, den är beroende av och kan förstärkas eller försvagas av både yttre och inre omständigheter. Föräldrar som annars har en fullt tillräcklig kapacitet kan gå i sank av t ex krissituationer och då uppvisa brister i någon eller flera föräldraförmågor (Socialstyrelsen, 2003).

Vi har utifrån intervjuerna valt ut tre centrala teman:

- föräldrarnas möjlighet att tillgodose barnens grundläggande behov
- den motsättning som kan råda mellan att ge barnen skydd, förutsägbarhet, trygghet, stabil vardag kontra att medverka till att de har kontakt med den andra föräldern .
- förmågan att uppfatta barnen realistiskt och åldersadekvat.

Föräldrarnas möjlighet att tillgodose barnens grundläggande behov

Samtliga föräldrar uttrycker att de kunnat tillgodose barnens mest *grundläggande behov* av omsorg och trygghet även under perioder då konflikten gjort att de själva mått dåligt. De flesta säger att de klarat av att hålla problemen ifrån sig under dagen och inte låtit sitt eget mående gå ut över barnen. Barnen har alltid kommit i första hand och föräldrarna beskriver att de har gjort allt för barnen.

Anna berättar:

”Jag hoppas att det inte påverkat så mycket, jag har ju vissa värderingar och tankar på hur ett barn ska vara och kring uppfostran och det släpper jag inte för en sådan sak som konflikten.”

Frida säger att det även när konflikten var som värst fungerade det praktiskt runt barnen men säger att hon inte alltid var psykiskt närvarande för barnen:

”Ibland var jag ju ledsen och arg och det var ju inte så bra. Dom pratade med mig men jag gick i andra tankar, jag orkade inte med när dom bråkade och jag hade inte samma tålamod då.”

Elin såg att det som skedde med sonen var mycket dåligt och vågade inte agera på grund av rädsla för mannen. Under intervjun återkommer Elin till skulden och det dåliga samvetet hon känner inför att ha låtit pojken fara så illa. Hon betonar dock att hemma i vardagen har det fungerat bra, hon har kompenserat och gjort allt för pojken

Motsättningen mellan två föräldraförmågor

Detta tema innefattar den motsättning som kan uppstå mellan att ge barnet skydd, förutsägbarhet, trygghet, stabil vardag kontra att medverka till att barnet har kontakt med den andra föräldern. Detta är två grundläggande förmågor som även kan ses som skyldigheter man har som förälder med vårdnads och boendeansvar. Att förena dessa skyldigheter är, enligt vår erfarenhet, något som många föräldrar i konflikt slits mellan. I vårt material är det tre av föräldrarna som vid intervjutillfället känner sig trygga med hur barnen har det hos den andra föräldern. Fem av föräldrarna upplever en oro eller osäkerhet för omvårdnaden om barnen vid umgängestillfällena. Hur föräldrarna hanterar sin oro ser olika ut, det mest förekommande i vårt material är att föräldrarna "står ut" eller är i ständig beredskap då barnen är hos den andra föräldern.

För en av föräldrarna, Bosse, är frågan hypotetisk då det inte existerar något umgänge mellan hans dotter och hennes mamma. Bosse anser att Berit har behov av att ha umgänge med sin mamma och att det skulle gynna hennes utveckling. Han ser en svårighet med att tillgodose flickans behov av umgänge och hennes behov av trygghet och skydd. På frågan om Bosse skulle vara orolig för Berit om umgänget kommer igång svarar han:

"Ja det skulle jag nog för hon har inte bevisat att något är bättre men jag skulle nog få leva med den oron för Berit måste ju få träffa sin mamma"

Elin medverkar aktivt men mycket motvilligt till att pojken ska åka till sin pappa. Barnets pappa brister enligt henne kraftigt i omvårdnad och skydd men hon vågar inte sätta sig emot honom. Hon är rädd för vad som skall hända pojken men har samtidigt en stark övertygelse om att barn har rätt till båda föräldrar:

"Det är så dubbelt, han har en pappa och jag tycker att alla barn har rätt till sina föräldrar oavsett vad som inträffar. Det dåliga samvetet, att han inte mått bra, varför har jag inte hejdat detta tidigare? Jag skulle sagt stopp mycket tidigare och litat på mina instinkter att det jag gör nu är rätt, att jag hade rätt att säga ifrån."

Förmågan att uppfatta barnet realistiskt och åldersadekvat

Hos några föräldrar är det tydligt att konflikten med den andra föräldern leder till att den uteblivna eller konfliktfyllda dialogen till viss del byts ut mot en dialog med barnet som inte får anses mogen att ta det ansvaret.

I stället för att ha en dialog med Eriks pappa väljer Elin att ringa varje kväll för att prata med treårige Erik direkt om hur han mår. Hon förväntar sig eller hoppas att han per telefon skall kunna förmedla detta:

"Mamma ringer dig klockan sex varje dag. Jag ringde honom varje dag klockan sex, det gick inte en dag som jag inte gjorde det bara för att han skulle veta och så sa jag. Är det något som jag hör på dig, då var han så liten men han och jag har haft en sådan kontakt sedan han var bebis så jag hör precis minsta grej på honom, om det är något. Då kunde jag sätta mig i bilen och åka ner direkt (40 mil)."

I Dagas fall finns det en dom som reglerar umgänget mellan barnen och deras pappa. Daga anser att David, 13 år själv ska få bestämma om han skall åka till sin pappa eller inte. Daga beskriver att barnens pappa anser att hon ska se till att barnen är beredda att åka då han kommer för att hämta dem. Följden av att föräldrarna inte kommer överens blir att David inför umgängestillfällena bestämmer själv om han ska träffa sin pappa eller inte. Hans beslut

får konsekvenser genom att han inför sin pappa får stå till svars om han inte vill åka. David får här ta ett ansvar som inte är anpassat till hans ålder.

Analys

Att reflektera över hur man i en krissituation utövat sitt föräldraskap är komplicerat och känsligt. Vi tror att tiden spelar in, har man som förälder fått en viss distans till den period då konflikten och dess följder för föräldern själv var som starkast kan det vara lättare att blicka tillbaka med klara ögon. Vi tror också att hur situationen har utvecklats för föräldern och barnet spelar roll för hur man ser på och bedömer det som varit. Ett par föräldrar har funderat en hel del på vilka effekter ett föräldraskap i konflikt kan få på deras barn. De kan också se hur ett ändrat förhållningssätt eller konflikthanteringsstil hos dem själva har bidragit till ett annat samarbetsklimat och på så sätt underlättat för barnet. Andra föräldrar är mitt i den heta konflikten. Vad orkar man då se av barnets utsatthet och av sitt eget handlande? Det är lätt att lägga skulden på den andra föräldern och det är här vi tydligast ser ”den bristfälliga andra” (Hydén & Hydén, 2002) som utan att få möjlighet att ge sin version får stå som ansvarig för dels konfliktens igångsättande och upptrappning, dels dess effekt på intervjupersonerna och barnen.

Vi skulle vilja föra in ett sätt att tänka kring separerade föräldrars enskilda föräldraskap där vi vill dela detta i två delar:

- det vardagliga föräldraskapet med barnet
- föräldraskapet i relation till den andra föräldern

Det vardagliga föräldraskapet innefattar förmågan att tillgodose barnets grundläggande behov, medan den delen av föräldraskapet som är i relation till den andre ställer ytterligare krav där viljan, förmågan och förutsättningarna att förhandla med den andra föräldern får ses som central. Vidare krävs förståelse för barnets behov av den andra föräldern och förmåga att tillgodose det behovet.

Kopplat till resonemanget ovan om separerade föräldrarnas delade föräldraskap är det i vårt material tydligt att påverkan varit mindre i den delen som rör det vardagliga föräldraskapet, den starka effekten konflikten fått på boendeföräldrarna själva har påverkat föräldraskapet i vardagen men inte i någon högre bestående grad. Då det gäller den delen av föräldraskapet som är i relation till den andra föräldern, det vill säga förmågan att förhandla och samarbeta kring barnet, ser vi att detta är betydligt mer påverkat.

Genomgående är att föräldrarna i våra intervjuer inte anser att konflikten påverkar hur de utövar sitt föräldraskap. Föräldrarna beskriver att konflikten tagit mycket kraft av dem men trots bristande ork har de kunnat prioritera barnens behov i vardagen. De anser själva att de har kunnat skilja ut hur de själva mått i konflikten och hur de hanterat sitt föräldraskap i vardagen.

Motsättningen mellan skyldigheten att som förälder ge barnet skydd och en stabil vardag och att tillgodose barnets behov av den andra föräldern är ett av våra teman. Vi har i vårt material stött på föräldrar som slits mellan dessa skyldigheter då de hos den andre sett uppenbara brister i omsorgen om barnet. Vi ser att lagstiftningens intentioner om barns rätt till båda sina föräldrar och om skyldigheten att som boendeföräldrar tillgodose det behovet starkt påverkar deras handlande. Det är tydligt att lagstiftningen har en stark genomslagskraft.

Vi har kunnat urskilja flera faktorer som påverkar den delen i föräldraskapet som är i relation till den andra föräldern och som inverkar på möjligheterna till förhandling. De faktorer vi funnit är:

- våld och kränkningar
- barns starkare ställning
- förälderns kris
- då en förälder ser sig som norm vad gäller föräldraskapet.

Flera föräldrar i vårt material har blivit utsatta för våld och kränkningar av den andra föräldern vilket är en faktor som kraftigt kan begränsa förhandlingsmöjligheterna. En av förutsättningen för att kunna diskutera barnens bästa är att man som part känner tillit och trygghet i relation till den andra. Hydén & Hydén (2002) menar att det finns vissa skillnader i förutsättningarna beroende på när våldet förekommit. Till exempel medför våld som pågått en längre tid i ett äktenskap större risker för att våldet fortsätter även efter en separation. Om våld inte tidigare förekommit men lindrigt våld förekom i samband med separationen kan tilliten lättare återskapas vilket medför ett mer gynnsamt förhandlingsläge.

Ytterligare en faktor som kan påverka föräldrarnas förmåga att förhandla och samarbeta är att föräldrar i konflikt befinner sig i kris. Rejmer (2003) konstaterar i sin studie om föräldrar i vårdnadskonflikt att det är vanligt att föräldrarna befinner sig i minst två parallella krisförlopp. I studien har hon funnit att flera föräldrar varit med om andra svårigheter och problem innan vårdnadskonflikten tog sin början. Under en skilsmässa finns ofta både starka inslag av konflikt och kris vilket lätt leder till upptrappning av konflikten. En meningsfull konflikthantering och problemlösning kräver att de intellektuella funktionerna är någorlunda opåverkade vilket inte är fallet i kris (Lennér- Axelson, Thylefors, 1996).

En faktor som kan komplicera förhandlingsläget mellan föräldrarna är barnets allt starkare ställning och ökade rätt att påverka sin situation. Nutidens barn har blivit en förhandlingspart att räkna med (Larsson Sjöberg, 2000). Föräldrar ska inte endast förhandla med varandra utan även med barnet. Barn anses vara kompetenta i en kontext men inte i en annan (Nordenfors, 2006). Barns ökade lagliga rätt att själva påverka sin livssituation ställs ofta på sin spets i de familjerättsliga sammanhangen där barnet alltmer betraktas som kompetent. I vilka kontexter är barnet kompetent nog och när behöver det att föräldrarna träder in och tar ansvar för beslut? Frågan är komplicerad och här gäller att ha åldersadekvata och realistiska förväntningar på barnen och föräldrarna behöver vara överens om barnets kompetens.

Flera föräldrar i vår studie ger uttryck för en övertygelse om att vara den av föräldrarna som känner barnen bäst och vet deras behov. De vill på egen hand bestämma normen för vad ett gott föräldraskap innebär och vad barnets bästa är. Denna familjeform förutsätter att boendeföräldern har kontroll över barnets kontakt med den andre föräldern, och även kontroll över ansvarsfördelningen mellan föräldrarna. Vi tänker utifrån vår erfarenhet att när en förälder anser sig ha tolkningsföreträde vad gäller barnets bästa blir detta en faktor som begränsar möjligheterna till förhandling. Detta bekräftas av Hydén & Hydén (2002).

6.5 Konsekvenser för barnet

Som en naturlig följd av att studera konfliktens effekter på föräldraskapet kommer konsekvenserna för barnen. Vi har utifrån våra erfarenheter av socialt arbete med barn och föräldrar mött barn som varit starkt påverkade av föräldrarnas konflikter med varandra. Barnen är känsliga och lyhörda inför vad som sker mellan föräldrarna. Barnen gör själva en koppling mellan konflikten de lever i och sitt eget mående och kan uttrycka vad som skulle bli annorlunda för dem om föräldrarna hade ett fungerande samarbete.

I vår undersökning är inte barnen subjekt i den meningen att det är de själva som berättar om sina erfarenheter utan de företräds av föräldrarna och konfliktens konsekvenser för barnet beskrivs av föräldrarna. Vi har frågat intervjupersonerna hur konflikten påverkat deras barn och föräldrarnas beskrivning av *hur barnen mår* blir vårt övergripande tema. De flesta föräldrarna anser att barnen fungerar väl utvecklingsmässigt men ser ändå att de blivit påverkade av konflikten. En del föräldrar ser inte att barnet påverkas idag men kan ha funderingar på vilka effekter konflikten får på barnet på längre sikt.

Bosse är orolig för sin dotter som gång på gång blir sviken av sin mamma som lovar att komma och hämta henne men som inte kommer. Flickan vill inte prata om sin mamma vilket bekymrar Bosse då han tror hon skulle behöva det.

”hon räknar nog med att mamma inte kommer nu, hon vill nog inte bygga upp några förhoppningar och bli ledsen igen. Hon bygger upp en mur känns det som. Men hon visar ju inte något att hon mår dåligt men det är konstigt att hon inte pratar mer om det och öppnar sig lite.”

Flera föräldrar berättar om ängslan, ilska, konflikträdsla, otrygghet och oro hos barnen vilket de kopplar till konflikten. Hanna och Daga gör direkta kopplingar mellan sina söners konflikträdsla och de pågående konflikterna mellan föräldrarna. Hannas son tar inte upp frågor som kan leda till osämja mellan föräldrarna och backar istället för att uttrycka egna behov. Hanna och Daga uttrycker att deras pojkar även i andra sammanhang, tillsammans med andra, visar rädsla för konflikter. Daga beskriver även sin tonårige son som mycket otrygg med stora problem i skolan.

”Han mår så dåligt. Pappan lyssnar inte. Om David inte vill åka så ringer pappan och skäller på honom och kommer hit. Och så har han problem i skolan och där säger man att han mår jättedåligt. Han orkar inte, han är helt slut och har inte lust med någonting. Han har svårt att vara ensam på mornarna då jag åker och jobbar, han ringer till mig tre gånger innan han går till skolan. Han är livrädd för att något ska hända eller att pappa skall komma.”

Några barn i undersökningen utmärker sig då konflikten mellan föräldrarna fått så tydliga effekter på dem. Ett par föräldrar har beskrivit vad de anser vara brister då det gäller omvårdnad hos den andre föräldern vilket fått till följd att boendeföräldrarna ansett att barnen farit illa. De har på grund av konflikten och rädslan inte vågat agera.

Elin berättar om hur det var för sin tvååring som bodde växelvis två veckor i taget hos vardera föräldern och gick på två förskolor:

”Han åkte som en gurka fram och tillbaka under ett års tid (ca 40 mil mellan hemmen) och det gjorde att han mårde jättedåligt. Det tog två veckor innan han landade och sen skulle han tillbaka. Han var arg och sur och otrygg, riktigt otrygg. Jag skickade ner honom dit (till pappan) och jag fick tillbaka ett litet vrak, han var aggressiv och såg ut som sju svåra år, skitig och dan, kläderna var skitiga. En gång när jag hämtade honom hade han världens blåtira runt ena ögat och såg ut som sju svåra år igen och luktade apa och inpyrd rök.”

Efter att ha tagit del av resultatet av huvudtemat, hur barnen mår, var det oundvikligt för oss att fundera över vad i föräldrakonflikten som påverkat barnen. Vi har i vårt material kunnat urskilja några teman eller omständigheter som mer framträdande.

- ovissheten och bristen på förutsägbarhet
- relationen och mötet mellan föräldrarna

Temana går i varandra, oförutsägbarheten och ovissheten barnen lever i kan beskrivas utifrån två olika nivåer, för det första en ovisshet kring ramarna för boende och umgänge. Barnen vet inte hur boende och umgänge skall utformas för dem och hur stark deras påverkan på detta är. Den andra nivån handlar om osäkerheten kring hur det är då föräldrarna möter varandra och då barnen är med.

Ovisshet och brist på förutsägbarhet

Flera barn har levt eller lever i ovisshet om de får eller skall träffa den andre föräldern. Berit som enligt en dom skall träffa sin mamma en helg per månad vet aldrig om mamma kommer. Det har gått ett halvår sedan hon träffade sin mamma och hennes pappa Bosse tror inte att hon längre förväntar sig att mamma skall komma. Han är orolig för hur detta påverkar dottern som helst inte vill prata om sin mamma.

Fyraåriga Carmen var förberedd på att hennes pappa skulle komma och hämta henne och att hon skulle vara hos honom några dagar. Mamma Charlotte berättar:

”han kom inte när han skulle hämta henne, hon gick och väntade en hel dag, hon saknade sin pappa, han hade lovat att komma, han kom inte på hela dan, varenda bil hon hörde trodde hon det var pappa men han kom inte den dagen”

Davids och Daniellas liv präglas av ovisshet och oförutsägbarhet. Barnen börjar i en ny skola utan att föräldrarna kommit överens om detta. Inte heller barnen är förberedda.

”onsdag morgon ringde David som skulle börja femte klass och grät. Förlåt att jag väcker dig mamma men pappa säger att vi ska börja skolan här i morgon. Det är lugnt sa jag bara, det är ingen fara, ni kommer till mig på fredag. Sen ska ni stanna här, gå till skolan sa jag. Så kom de hem på fredag, Daniella grät i över två timmar, fick be grannen komma in och hjälpa mig att trösta, hon var helt hysterisk, det gick inte att trösta henne. Helt hysterisk, hon skrek rakt ut. Sen sa David att det var det värsta han varit med om”

Några föräldrar tar upp den ovisshet barnen känner då en process kring vårdnad, boende och umgänge pågår där resultatet är osäkert.

Mötet mellan föräldrarna

De flesta föräldrar berättar om uppslitande möten med den andre föräldern där barnen varit närvarande. Dessa möten har varit präglade av kompakt tystnad, gräl och stark oenighet. Vi har i vår undersökning inte haft specifikt fokus på våld men våldet är en faktor att räkna med då flera föräldrar berättat om situationer där våld och kränkningar förekommit och barnen varit närvarande. Minst fem av tretton barn i vår studie har upplevt att pappan har utsatt mamman för våld eller kränkningar. Detta har skett då möten mellan föräldrarna i samband med hämtning och lämning har urartat.

Charlotta, som under en tid kände sig kontrollerad och förföljd av Carmens pappa och som varit utsatt för verbala kränkningar och blivit spottad på i dotterns närvaro, reflekterar kring vilka konsekvenser detta fått för Carmen:

”Någonstans drabbar det ens barn också. När flera av de här allvarliga sakerna hände var det ju svårt att hålla sig lugn så det är klart att det påverkar. Jag har gråtit och varit ledsen, hon har hört när vi bråkar så det är klart hon är påverkad av det”

Ingrids son har bevittnat gräl och bråk mellan föräldrarna sedan han var spädbarn. Under en period var det på grund av konflikten avbrott i kontakten mellan pojken och hans pappa. Mamma berättar att Ivar är orolig på dagis vilket hon kopplar ihop med konflikten mellan föräldrarna. Han är orolig inför umgänget, är arg och slänger saker. Vidare berättar Ingrid att sonen är ledsen och gråter under mötet då pappa kommer för att hämta honom:

”Jag sa till honom att det kanske beror på att det är för lång tid för honom när han är hos dig, vi kanske kan lugna oss lite och du tar honom lite kortare tid. Han sa nej, det blev gap och han började gråla och jag får tvinga iväg honom. Han bara tar honom ifrån mig och han gråter när de går.” Herregud vad han skriker och är ledsen. En gång när vi kämpade i hallen och han inte ville följa med tappade han nallen och grät efter den. Jag sprang efter med nallen men han (pappan) knuffade mig och skrek jävla nalle”

Hanna konstaterar att båda pojkarna undviker att ta upp frågor som de vet kan orsaka konflikter i mötet mellan mamma och pappa. Frågar hon hur det är med dem säger de nästan alltid att det är bra. Hanna upplever att de backar i sina önskemål om hur de vill ha det.

Analys

Att konflikter mellan föräldrar påverkar barn är ingen nyhet. Vi vågar påstå att alla som arbetar med familjerättsliga ärenden möter berättelser om att föräldrarnas konflikter påverkar barnen. Vi har i vår undersökning mött föräldrar som idag inte ser att barnen har några direkta symtom men som ändå är oroliga för hur konflikten på sikt påverkar barnen. Andra föräldrar ser att barnen mår dåligt vilket de själva förknippar med konflikten. Vi kan inte utifrån vår studie utesluta att även andra faktorer har påverkat hur barnen mår. Sambanden kan vara mer komplexa. Rejmer (2006) menar att föräldrakonflikter förvärrar de problem som barnen eventuellt har och frågan är om föräldrarna i stridens hetta ser barnens behov. Föräldrar och barn kan också ha levt i en svår livssituation innan den aktuella föräldrakonflikten synliggörs.

Hydén & Hydén menar att osämja och konflikter mellan föräldrar är en stark riskfaktor för barnets sociala och känslomässiga utveckling. Enligt Killén (1999) tvingas barn som befinner sig i en permanent lojalitetskonflikt mellan föräldrarna att förneka delar av sig själv vilket kan leda till förvirring och ångest. Johnston, González & Campbell (1987) menar att en del somatiska symtom barn visar upp har sitt ursprung i att stressade föräldrar i vårdnadskonflikt är upptagna av sina egna problem och därmed kan brista i uppmärksamhet på barnens behov. En faktor som kan påverka barn är rollfördelningens sönderfall. Barnet tvingas ta på sig roller och funktioner som egentligen är den vuxnes vilket kan leda till känslomässiga och beteendemässiga störningar.

Föräldrarna i vår undersökning har beskrivit barnens utsatthet i situationer då två mycket oeniga föräldrar möts. Barnets situation och föräldrarnas beteende behöver vara förutsägbart, kontinuerligt och pålitligt (Socialstyrelsen, 2006). Vi tolkar detta som att barnet behöver förutsägbarhet på olika plan. På ett mer övergripande plan behöver barnet vara tryggt med att det finns en kontinuitet vad gäller boende, umgänge, skolgång etc. Föräldrarna behöver ha en attityd till varandra som möjliggör för barnet att tycka om båda sina föräldrar för att inte

hamna i ett inre dilemma. Barnet behöver vara tryggt med hur mötet mellan föräldrarna gestaltar sig från gång till gång. Vi kan i vårt material utläsa föräldrars olika konfliktstilar och ser att en del föräldrar efter hand ändrat attityd till den andra föräldern och gått mot en mer kompromissande stil med ökade förhandlingsinslag. Detta har medfört att mötena mellan föräldrarna, i barnens närvaro, blivit mer förutsägbara för barnen.

I det empiriska materialet ser vi barn som inte uttrycker sina behov och åsikter om sin situation. Vi ser att de väljer eller tvingas välja en "självbegränsande försiktighet" genom att de måste kontrollera sig, tänka på vad de säger och vilka känslor de tillåts ge uttryck för eftersom det kan leda till upptrappning eller förnyad konflikt mellan föräldrarna (SOU 1995:79). Det handlar om de lite äldre barnen som i andra sammanhang skulle kunna ses som kompetenta nog att bli lyssnade på kring sin egen situation men som väljer att avstå. Föräldrar behöver vara överens om i vilka sammanhang som barnet är kompetent nog att lyssnas på och i vilka situationer de behöver de vuxnas stöd. Nordenfors (2006) nämner konflikten mellan det kompetenta barnet som bidrar till sin egen utveckling och det sårbara barnet som är i behov av vuxnas omsorger för sitt välbefinnande i vardagen. Hon framhåller också att ett barn kan beskrivas som kompetent i en kontext och som sårbart i en annan kontext.

Några av föräldrarna i undersökningen utbyter ingen information med varandra. Att informera varandra så att den ena föräldern vet hur barnets liv hos den andra föräldern gestaltar sig och tvärtom bidrar till att respektive förälder kan hjälpa barnet till ett begripligt sammanhang.

En fråga som väckts i oss då det gäller konsekvenser för barn är frågan om hur anknytnings-systemet påverkas då föräldrar är i konflikt. Broberg (2006) hänvisar till forskning som sammanfattningsvis ger stöd för att en god partnerrelation ökar sannolikheten för trygg anknytning. Vad innebär det anknytningsmässigt för ett barn där föräldrarna är i konflikt att byta miljö, kanske varje vecka? Om barnet har sin trygga bas i båda miljöerna men de som skall vara den trygga basen är fientligt inställda till varandra?

6.6 Hjälpen

Som en naturlig följd av de frågeställningar vi ställt om konfliktens effekter på föräldrar och barn, är att fråga föräldrarna vad de anser om den hjälp de fått. Föräldrarna har också fått frågan om de anser att barnen behövt och fått hjälp. Intervjufrågorna skall inte uppfattas som någon utvärdering av våra respektive verksamheter utan föräldrarnas svar bör snarare ses som en beskrivning hur de upplevt de insatser som är avsedda att hjälpa föräldrarna att lösa konflikterna. Vi menar att föräldrarnas tankar och åsikter kan ge vägledning för ett utvecklingsarbete inom området.

Man kan förstå skilsmässan som en process bestående av fyra faser, övervägandefasen, processfasen, övergångsfasen och nyorienteringsfasen, där processfasen är den mest gynnsamma fasen för interventioner. Det är då rollerna skall omdefinieras och hjälpbehovet är som störst. Par som söker sig till familjerådgivningen befinner sig oftast i övervägande eller processfasen och fokus ligger på parrelationen. I samarbetsamtal är det föräldrarelationen som är i centrum, föräldrarna har då genomgått en separation och befinner sig ofta i den omtumlande övergångsfasen. Irrationellt beteende, stress och känslor av panik präglar denna period. Båda parter behöver under denna fas mycket stöd och möjlighet att pröva sig fram för att under nyorienteringsfasen kunna fatta beslut som blir bestående över tid (Hydén & Hydén,

2002). Vi har tidigare beskrivit de vägar som samhället erbjuder separerade föräldrar som hjälp i konflikter kring barnen:

- samarbetsamtal
- vårdnad, boende och umgängesutredningar.
- medling

Till samarbetsamtal kan föräldrar söka sig själva eller bli remitterade från domstol. Majoriteten kommer på eget initiativ och kan när som helst under samtalen välja att avbryta. Att definiera vårdnad boende och umgängesutredning med påföljande domstolsförhandlingar som hjälp är inte okomplicerat, då en förälder tagit initiativ till den rättsliga processen utan den andra förälderns medverkan. Denna process kan upplevas mer tvingande då den förälder som inte deltar kan komma att framstå i en negativ dager och heller inte kan påverka utfallet. Den tredje formen av hjälp, medling, är i dessa sammanhang relativt ny och outvecklad företeelse och ingen av föräldrarna i vårt material har erfarenhet av detta.

Då intervjupersonerna besvarat frågan om hjälpen svarar de på vad de fått innehållsmässigt men också, i vissa fall hur hjälpen givits. Avgörande för hur hjälp uppfattas är vad man lägger in i begreppet hjälp och är även kopplat till de förväntningar på hjälp man har (Carlsson 2003). I våra intervjuer ställde vi endast frågor om den professionella hjälpen men vi har även fått svar på vad som i övrigt var till hjälp.

Vi har delat in vårt material i tre grupper:

- de hjälpta
- de icke hjälpta
- de delvis hjälpta

De hjälpta

Gemensamt för denna grupp föräldrar är att de själva uppfattar att de blivit hjälpta. Vi tror att det till viss del hänger ihop med vilka förväntningar föräldrarna hade inför hjälpen.

Anna använder sig av samarbetsamtal regelbundet som ett hjälpmedel att kommunicera med den andra föräldern. Anna som inte har någon kommunikation med pappan mellan umgängestillfällena och knappt när de möts vid hämtning säger:

”Jag ser samarbetsamtalen som det enda tillfället då vi kan prata med varandra. Vi träffas ungefär var tredje månad och det är räddningen. Vi har tidigare fått förslag att kontakta familjerådgivningen, vilket jag tycker skulle vara vettigt för vi skulle behöva städa upp i vår relation. Han är ju fortfarande besviken för att jag lämnade honom”.

Samtalen har inte hjälpt Anna och barnens pappa till en konstruktiv dialog kring barnen och därmed inte heller till konfliktlösning. De har fått ersätta den direkta kommunikationen mellan föräldrarna vilket Anna är nöjd med.

Charlotte deltog i samarbetsamtal tillsammans med barnets pappa. Hon hade problem med att umgänget var oplanerat och oförutsägbart. Charlotte menar att samtalen ledde fram till ett avtal om umgänge som varit till hjälp. Om samarbetsamtalen säger hon:

”Utan samarbetsamtalen vet jag inte hur jag skulle fått ordning på detta, då hade vi väl gått till tinget direkt. Det är tur att det har funnits eftersom Carmens pappa hade den tanken att han kunde göra som han ville, att han bara

kunde tala om för mig när han skulle hämta henne, och hur hade det blivit ? Det hade varit kaos. Avtalet var ju A och O”.

Då det gäller Charlotta är det tydligt att förväntningarna på hjälpen överensstämmer med vad hon fick. Charlotta gick i samband med konflikten i egen psykoterapi vilket medfört att hon fått kraft att möta dotterns pappa och i samarbetsamtalen stå upp för de lösningar kring umgänge som hon ansåg var till dotterns bästa.

Hanna och barnens pappa har deltagit i samarbetsamtal. Samtalen har varit till hjälp och samarbetet mellan föräldrarna har därefter fungerat bra. Hanna beskriver att de båda lärt sig att ”hålla igen och backa för att undvika konflikter”.

De icke hjälpta

Daga som medverkat i samarbetsamtal och därefter genomgått boende och umgängesutredning är tydlig med att varken samarbetsamtalen eller domen i tingsrätten var till hjälp för att stabilisera hennes och barnens situation. Hon beskriver följande:

”Vi har ju varit på samarbetsamtal och det är ju det att jag är så dålig och det är bara skit. Han går ju på som en ångvält, det hjälpte inte ett skit. Jag satt bara där och skakade på huvudet och visste inte vad jag skulle säga. Det går inte att hjälpa oss förrän han ändrar sig.

- Hade samtalsledarna kunnat göra något annorlunda?
- Nej det kunde de inte. Han måste ändra sig.”

Tingsrättens dom innebar att barnen skulle bo hos Daga och ha regelbundet umgänge med pappa. Domen förändrade ingenting då Daga ansåg att pojken skulle få bestämma själv om umgänget, vilket fördjupade konflikten mellan föräldrarna.

Daga har känt mycket oro för sina barn och har under intervjun framfört synpunkter på begränsningen i lagen som medför att en av vårdnadshavarna kan hindra att barnen får hjälp. Daga menar att sonen behöver någon professionell att prata med:

”han skulle behöva hjälp med att lägga både mig och pappan åt sidan, faktiskt jätteviktigt att barn kan få hjälp utan att den andra föräldern ger sitt godkännande, han har inte fått hjälp än på grund av att pappan motsätter sig det.”

För Frida är det inte aktuellt att tala om utredning som en form av hjälp då Frida uppfattade det som att hon och barnen tvingades medverka i utredningsförfarandet. Pappan till Fridas barn initierade en boendeutredning och den fick Frida och barnens trygghet att vackla. Här Frida ville inte att barnen skulle veta om vad som pågick men när utredaren hävdade att det var bra för barnen att veta vad som pågick och att hon måste träffa barnen, berättade Frida för dem:

”Barnen blev ledsna och förtvivlade och sa mamma du har ju sagt att vi ska bo hos dig. När socialsekreteraren skulle prata med F hemma satt han precis skräckslagen vid bordet och bara stirra på henne. Jag kände det som väldigt jobbigt när någon annan människa skulle tala om för mig vad som skulle vara bäst för barnen”.

De delvis hjälpta

Under den här kategorin återfinns de föräldrar som upplever sig hjälpta i vissa delar och inte hjälpta i andra. De har tagit emot erbjuden hjälp men har inte sett alla delar som hjälp då det inte tillräckligt mycket löst deras grundläggande problematik.

Elin tänkte under samarbetsamtalen att hon och barnets pappa var speciella och svåra att hjälpa och att de inte följde mallen. Hon kände sig förstådd först efter det att hon haft enskilda samtal inom ramen för samarbetsamtal.

”Det var jättejobbigt att sitta där, han är nämligen väldigt manipulativ, kan lägga fram saker så att det låter väldigt bra. Och då hade jag kvar detta att jag kände mig väldigt nedtryckt av honom så jag kände, va fan de lyssnar mer på honom. De förstår inte vad jag menar, när jag blir arg ledsen och förbannad får jag väldigt svårt att förklara mig, jag bara svävar ut men då träffade jag dem själv och efter det kändes det lite bättre... det blev bara ”pajkastning och vi kunde inte enas om någonting”

Elin var med om en vårdnad boende och umgängesutredning. Innan domen om boende och umgänge var hon osäker på vad hon kunde bestämma om. Domen blev en skillnad då den reglerade umgänget som blev mer anpassat efter vad Elin ansåg vara sonens behov. Elin blev också på det klara med att hon kunde bestämma och därmed skydda Erik från en del umgängessituationer. Hon fick genom domen hjälp med motsättningen mellan de två kraven, att tillgodose barnets behov av den andre föräldern och att ge barnet skydd. Elin anser att myndigheterna skall lyssna mer på barnen i rättsprocessen.

Några föräldrar blev starkt påverkade av själva rättsprocessen. Ingrid står inför en andra boendeutredning och är efter den förra utredningen ”livrädd för socialen”. Hon tror att utredarna kan missförstå henne eller att hon inte kan uttrycka sig tillräckligt bra. Hon tycker också att det känns som de tagit ställning redan innan de startade utredningen. Ingrid anser att man på socialtjänsten betonar vikten av samarbete och har för lite fokus på vad barnet behöver. Ingrid tycker myndigheterna ska kunna mer om barn och att samarbetet måste utgå ifrån det enskilda barnets behov. I samarbetet mellan föräldrarna har utredningen inte varit till hjälp. Ingrid anser att hon genom samarbetsamtalen fick förståelse men också hjälp och råd i familjerättsliga frågor.

Bosse är efter en dom ensam vårdnadshavare. Domen var till hjälp för honom då vardagen blev mer förutsägbart för flickan. Dock har processen inte lett fram till att föräldrarna kan ha en dialog med varandra. Ytterligare en rättstvist är aktuell då modern har begärt vårdnaden. Bosse ser delar i rättsprocessen som ”ett steg i krigföringen” och menar att dotterns mamma är ute efter att förstöra för honom och att konflikten inte längre handlar om flickan. Då det gäller frågan om barnets behov av hjälp oroar sig Bosse för hur dottern mår och funderar på om hon behöver hjälp av psykolog.

Gunnel fick efter kontakt med advokat till stånd ett umgängesavtal som varit till hjälp då det uppgjorda umgänget efter det följts. Dock finns ingen dialog mellan föräldrarna utan de har under barnens uppväxt vid behov mötts i samarbetsamtal för att hitta lösningar på praktiska frågor kring barnen.

Analys

Den sammantagna bilden av den situation föräldrarna och barnen i vår undersökning befinner sig i när konflikten är som värst indikerar att den hjälp de erbjudits inte varit tillräcklig. Hur föräldrarna i vår studie ser på den hjälp som erbjudits skiftar. Några anser att samarbetsamtalen varit till hjälp, de har fått förståelse, distans till konflikterna och lärt sig att hantera sin irritation över den andra. Samtalen har också lett fram till att föräldrarna skrivit avtal vilket medfört ökad trygghet och förutsägbarhet inför umgänge. Andra föräldrar

uttrycker att samtalen inte varit till någon hjälp alls utan har dominerats av beskyllningar och upprörda känslor mellan parterna.

Att benämna rättsprocessen kring vårdnad boende och umgänge som hjälp är inte helt okomplicerat. Det är samhällets legala sätt att hjälpa föräldrar att lösa en konflikt som de förhandlingsvägen, på egen hand eller med hjälp, inte kunnat lösa. Ofta innebär rättsprocessen en fördjupning av konflikten där vägen tillbaka till ett gemensamt föräldraskap blir lång. I vår undersökning uppfattar flera intervjupersoner rättsprocessen som fördjupning av konflikten medan andra ser det som början på något bra för sig och barnet. Det umgänge som beslutats i domstol har också, enligt några av våra intervjupersoner, varit mer anpassat efter barnens behov än det umgänge de tidigare fått förhandla om med den andra föräldern. Efter avslutad familjerättslig utredning och dom lämnas barn och föräldrar med samma olösta konflikt som tidigare. Genom domen har frågan om boende och umgänge lösts men konflikten mellan föräldrarna är ofta lika olöst, eller mer fördjupad.

Utifrån vår tolkning av det empiriska materialet, vår erfarenhet och tidigare forskning vill vi belysa några omständigheter som begränsar om relevant hjälp ges. Är föräldrarna i konflikt och en av föräldrarna söker sig till socialtjänsten erbjuds råd och stöd i familjerättsliga frågor samt samarbetsamtal. Om den andra föräldern inte vill medverka till samtalen riskerar föräldrar och barn att bli utan den hjälpen. En annan omständighet är samarbetsamtalens form och innehåll. Samarbetsamtal bygger till stor del på förhandling mellan två parter. Är man i kris och konflikten är intensiv är man inte i stånd att förhandla. En meningsfull konflikthantering och problemlösning kräver att de intellektuella funktionerna är någorlunda opåverkade vilket inte är fallet i kris (Lennér-Axelsson & Thylefors, 1996). Rejmer (2003) föreslår att samarbetsamtal bör utvecklas och omfatta både krishantering och konfliktbearbetning. Även Hydén & Hydén (2002) anser att samarbetsamtal behöver utvecklas till att innehålla en diskussion om vad ett gemensamt föräldraskap är och vilka förändringar som är nödvändiga för barnet.

Vi kan i vårt material urskilja tre faktorer som bidragit till upplevelsen av att ha blivit hjälpt:

- hjälp av nya partners eller andra anhöriga som har påverkat föräldern att hitta nya sätt att hantera konflikten
- individuella samtal inom ramen för samarbetsamtal vilket bidragit till upplevelsen av att ha blivit förstådd
- individuellt stöd hos andra professionella vilket stärkt föräldern i att våga hävda sin röst gentemot den andra föräldern.

Gemensamt för de tre faktorerna är att de pekar på föräldrarnas behov av ett individuellt stöd i krissituationen. Under en skilsmässa finns ofta starka inslag av både konflikt och kris. Av Rejmers studie framgår att föräldrar i vårdnadskonflikter ofta har problem av socioekonomisk art och befinner sig i flera parallella krisförlopp. Många föräldrar behöver i detta skede fångas upp av socialtjänsten för att få hjälp och stöd. Detta bekräftas även av Socialstyrelsen (2006) där man menar att det finns en risk i att bedöma föräldrar i konflikt som enbart ett familjerättsligt problem då det kan medföra att föräldrar och barn inte får den hjälp de behöver utan faller mellan stolarna.

Socialstyrelsen lyfter fram barn till föräldrar som inte kommit överens om vårdnad och umgänge som en grupp som har svårigheter att få sina behov tillgodosedda. ”Slitsamma och långdragna tvister efter separation skapar en svår situation för barnen. En uppfattning som framförs av allt fler kommuner är att barnen får illa av föräldrarnas konflikter. Det kan också råda oklarheter om handläggningen och faran är att problemen ses som familjerättsliga och barnens behov av stöd och hjälp inte uppmärksammas” (Socialstyrelsen 2006).

Vi anser att det optimala för barn i skilsmässokriser är att de får det stöd de behöver av sina föräldrar. Att stödja sina barn i svårigheter hör till ett gott föräldraskap. Vi vet också att det stödet kan svikta, bland annat på grund av en mycket konfliktfylld separation där föräldrarna har svårt att se och tillgodose barnens behov fullt ut. I Rädda Barnens undersökning (2007) bar nästan varannan tonåring på upplevelsen att inte alls, eller endast delvis, ha fått det stöd som hade behövts i samband med skilsmässan. Föräldrarnas förmåga att samarbeta och stödja sina barn verkade ha stor betydelse för barnens mående och hur de kunde hantera föräldrarnas skilsmässa. I undersökningen framhålls vikten av att barn och ungdomar får möjlighet till relevant stöd och bearbetning vid behov. Detta bekräftas av både Rejmer (2003) och Lindström(1992).

Ett par föräldrar i vår studie tar upp behovet av professionell hjälp för sina barn i skilsmässokonflikten och en berör det faktum att en vårdnadshavare kan motsätta sig att barnet får hjälp och på så sätt hindras barnet att få den hjälp som den andra vårdnadshavaren bedömer att barnet behöver. Lagstiftningen har ännu inte löst den frågan. Barn anses vara kompetenta i en kontext och sårbara i en annan. Kopplat till barns ökade rätt, kan barn och ungdomar i skilsmässokonflikt själva få avgöra om de har behov av hjälp? Om barn eller ungdomar anser sig ha behov av stöd, kan de få det, och i så fall hur? Vi kan tänka oss att kommunerna behöver erbjuda stöd på olika nivåer till barn. Det kan handla om individuell stöd, gruppverksamhet och nätverksarbete, stödet behöver anpassas till det enskilda barnets behov.

7. SLUTDISKUSSION

I vårt arbete har vi i samarbetsamtal och vårdnadstvister mött föräldrar som är eller varit i stark konflikt med varandra. Vi har funderat över hur konflikten påverkar föräldraskapet och vad konsekvenserna blir för barnen och såg genom denna studie en möjlighet att få fördjupad kunskap i frågan. Vi var också intresserade av att få svar på om föräldrarna anser att de och barnen fått adekvat hjälp och om det finns andra sätt att hjälpa föräldrar och barn.

Syftet med denna studie var att undersöka om konflikten har effekter på föräldraskapet och i så fall vilka konsekvenser det får för barnet. Vi ville också få idéer till utveckling i arbetet med att stödja föräldrar och barn då föräldrarna är i konflikt. Utifrån detta syfte urskiljde vi följande frågeställningar:

- Hur har konflikten påverkat intervjupersonen?
- Hur påverkar konflikter mellan separerade föräldrar föräldraskapet?
- Vilka konsekvenser får detta för barnet?
- Hur ser föräldrar på den hjälp de och barnen fått i samband med konflikten?

För att få en uppfattning om hur föräldraskapet påverkats av konflikten mellan föräldrarna valde vi att gå vägen via hur föräldrarnas mående berörts av konflikten. Vår utgångspunkt var att hur man *mår* som förälder inverkar på hur man *är* som förälder.

Resultatet av hur föräldrarna i vår undersökning mår eller mått i samband med konflikten är att den givit kraftfulla effekter. Förekomsten av våld, hot och kränkningar i samband med konflikterna var större än förväntat. Förutom konflikten kring barnen är våldet i sig är en stark bidragande faktor till föräldrarnas mående. Vi kan inte utesluta att andra faktorer än konflikten, såsom psykisk ohälsa som uppkommit innan konflikten eller förlust av nära anhörig, påverkat hur intervjupersonerna mått. Även försämrade ekonomiska förutsättningar, ökat ansvar för hem och barn och förändringar i det sociala nätverket kan inverka. Även separationsprocessen i sig kan vara belastande och utlösa en krisreaktion.

Hur påverkar konflikter mellan separerade föräldrar föräldraskapet? Det är den frågan vi genom denna studie ville få svar på. Då vi inledde vårt uppsatsarbete antog vi att frågor om hur föräldern uppfattar sig själv som förälder var ett känsligt område att beröra men vi hade inte anat *hur* känsligt det var. Vi upplevde att det under intervjuerna var svårt att styra in intervjupersonerna på frågorna om hur de under konflikten utövade sitt eget vardagliga föräldraskap. Intervjupersonerna var upptagna av att beskriva den andre partens agerande i konflikten och tillkortakommanden som förälder.

Vårt resultat på frågan om hur föräldraskapet påverkats av konflikten är att föräldrarna anser att föräldraskapet inte påverkats i någon nämnvärd, bestående grad. Inledningsvis ville vi undersöka hur man som förälder i konflikt hanterar sitt eget vardagliga föräldraskap och våra intervjufrågor var fokuserade på det området. Under bearbetningen av vårt empiriska material samt fördjupade litteraturstudier blev det tydligt att separerade föräldrars föräldraskap består av olika delar som vi valde att benämna *det vardagliga föräldraskapet med barnet* samt *föräldraskapet i relation till den andra föräldern*. Vår undersökning visar att den sistnämnda delen av föräldraskapet, där förhandling som kompetens är central, är starkt påverkat.

Vi har kunnat urskilja flera faktorer som påverkar möjligheterna till att förhandla med den andra föräldern. De faktorer vi funnit är våld och kränkningar, en av förutsättningen för att kunna diskutera barnens bästa är att man som part känner tillit och trygghet i relation till den andra. En annan faktor är barns allt starkare ställning som subjekt, vilket medför att barnet alltmer blivit en förhandlingspart att räkna med (Nordenfors 2006). Föräldrar i konflikt ska inte endast klara av att förhandla med varandra *om* barnet utan även var och en *med* barnet. Här gäller att ha åldersadekvata och realistiska förväntningar på barnen och föräldrarna behöver vara överens om barnets förhandlingskompetens. Om någon eller båda föräldrarna är i kris kan även detta utgöra hinder för förhandling då man har för svårt att vara klartänt i kris (Lennéer-Axelsson & Thylefors, 1996). Ytterligare en faktor som begränsar förhandlingsmöjligheterna är när den ena föräldern ser sig som norm när det gäller hur omsorgen om barnet och föräldraskapet skall utövas.

När det gäller konfliktens effekter på barnen anser intervjupersonerna i vår studie att de själva och deras roll i konflikten inte påverkat barnen utan det är den andra föräldrarnas felaktiga agerande som haft betydelse. Vi tolkar det som en omedvetenhet om hur den egna attityden och det egna beteendet gentemot den andra parten påverkar konflikten som i sin tur påverkar barnen.

Vårt resultat då det gäller hjälp är att den hjälp som erbjudits föräldrar och barn inte varit tillräcklig. Vi ser behov av att vidga synen på hur hjälpbehovet skall tillgodoses inom den familjerättsliga domänen och inom det övriga sociala arbetet inom socialtjänsten. Socialstyrelsen (2006) anser att det kan råda oklarheter om handläggningen inom socialtjänsten och faran är att problemen ses som familjerättsliga och barnens behov av stöd och hjälp inte uppmärksammas. Man behöver utgå från de behov som just *de här* föräldrarna och just *det här* barnet har. Det kan handla om individuell krisbearbetning, individuellt stöd, professionellt eller av det egna nätverket, till både vuxna och barn. Nätverksperspektivet har kommit att influera psykosocialt arbete i övrigt och vi tänker att det även behöver påverka det familjerättsliga arbetet i högre grad än idag.

Vi ser även ett behov av att utveckla gruppverksamhet för barn där barn bland annat får dela erfarenheter med andra i samma situation, uttrycka känslor, lära sig att hantera förändringar och få hjälp med strategier. Vi kan också tänka oss gruppverksamhet för föräldrar och här är vi inspirerade av de manualstyrda föräldraträningssprogrammen, "COPE" och "De otroliga åren", som vi är ledare för. Vi kan tänka oss ett liknande upplägg men speciellt anpassat för separerade föräldrar. Programmet skulle ha fokus på hur föräldrar, genom attitydförändringar och ändrade beteenden gentemot varandra, kan utveckla sin förmåga att samarbeta kring de gemensamma barnen. Vi har under vårt uppsatsarbete tagit del av liknande idéer från Kalifornien och vi skulle välkomna en sådan utveckling i Sverige.

Bilaga 1.

Hej

Vill du delta i en studie om hur det är att vara i konflikt med den andra föräldern efter en separation?

En av våra medarbetare går en vidareutbildning i socialt arbete på Göteborgs universitet och skall göra en vetenskaplig studie tillsammans med en kollega från en närliggande kommun. För att studien skall kunna genomföras behöver de kontakt med föräldrar som varit med om samarbetsamtal eller utredning i frågor som rör vårdnad, boende eller umgänge och som kan tänka sig att berätta om sina erfarenheter av att vara i konflikt med den andra föräldern.

Jag hör av mig till dig inom en vecka för att höra om jag kan lämna ditt namn och telefonnummer till de som skall genomföra studien. För mer information om studien bifogar jag ett brev från dem.

Vänliga hälsningar

Bilaga 2.

Till dig som är Förälder!

Vi är två socionomer som går en vidareutbildning, Magisterprogram i socialt arbete 40 p på Göteborgs universitet. I den kursen ingår en vetenskaplig studie som skall genomföras och redovisas under vårterminen -07. Vi arbetar idag som kurator respektive familjebehandlare i Götene respektive Lidköpings kommun. I vårt arbete träffar vi ofta föräldrar som är separerade och har en konfliktfylld relation till den andra föräldern och vi har ofta ställt oss fråga hur konflikten påverkar föräldraskapet. Vi vill i vår studie undersöka detta och tror att Du som förälder har något att lära oss. Därför är vi i stort behov av att komma i kontakt med Dig som är förälder och har erfarenhet av konflikter kring barnen för en intervju. Vi anar att det kan vara ett svårt område att prata om men vi vore mycket tacksamma om vi fick ta del av dina erfarenheter. Kanske har du också tankar kring hur stödet kan utformas till er föräldrar och barn. Genom er hjälp kan vi förhoppningsvis öka våra kunskaper så att vi kan utveckla ett bättre stöd för de föräldrar som söker vår hjälp.

Deltagandet i studien är helt frivilligt och du har rätt att avbryta din medverkan när du vill. De uppgifter som vi får ta del av kommer att behandlas konfidentiellt. I den rapport vi skriver kommer ni att vara helt oidentifierade., vi ändrar t ex kön och ålder på barnen, vilket innebär att ni inte kan identifieras av utomstående.

Vi beräknar att intervjun tar 1,5-2 timmar. Tid och plats kommer vi överens om.

Vår handledare i studien är Fil. Dr. Ulla-Carin Hedin, Institutionen för Socialt arbete, Göteborgs Universitet, telefon 031-77 31 591.

Pira Mårtensson
Socionom

Ulrika Ramberg
Socionom

Bilaga 3

INTERVJUGUIDE

1.Familjebild

Barn, ålder, vårdnad, boende och umgänge

2.Separation

Hur länge har ni varit separerade?

Orsak till separationen och vem tog initiativet?

3.Konflikt

När började konflikten/konflikterna?

Vad handlade de om?

Hur har de utvecklats, ständiga konflikter eller enstaka konflikter?

Ge exempel på situationer där konflikten kommer fram- hur yttrar den sig?

Hur konfliktfyllt är det idag på en skala mellan 0-10, där 10 är konfliktfritt och 0 är när det var som värst?

4. Konfliktens effekter på föräldraskapet hos föräldern

Har konflikten påverkat dig fysiskt och psykiskt, och i så fall hur?

Vad har barnen märkt av detta? Tillgänglig för barnen/upptagen av symtomen?

Hur har konflikten påverkat din ork i vardagen? (omvårdnad, gränssättning, se hur barnet mår)

Hur har konflikten påverkat din ork att förhandla? I vardagen med barnen? Förhandla med den andra föräldern om barnen?

Hur kunde du hjälpa dina barn att förstå vad som hände?

Hur har konflikten påverkat barnets möjlighet att själv få påverka sin situation?

(umgänge, boende, träffa släkt, fritidsaktiviteter)

När ni var i konflikt, visste barnet vad som gällde kring var han/hon skulle bo och hur ofta han/hon skulle träffa den andra föräldern (förutsägbarhet) och blev det så som planerat?(stabilitet och varaktighet)

Hur tänker du idag om hur du var som förälder när det var som värst?

Hur tror du att konflikten påverkat den andra föräldern?

När du ser tillbaka, kunde du/ni gjort något annorlunda för att minska effekterna av er konflikt?

Hur insatt/indraget var barnet i konflikten? Vad diskuterade du med ditt barn?

Hur tänker du idag om hur du var som förälder när det var som värst?

Hur har konflikten påverkat din möjlighet att hjälpa barnet att ha kontakt med den andre föräldern?

Hur har konflikten påverkat din möjlighet att tillåta barnet att tycka om den andre föräldern?

5. Konflikters effekter på barnet

Anser du att konflikten påverkat ditt barns utveckling?

Om ja, på vilket sätt?

Ser du risker med hur konflikten skulle kunna påverka barnet i framtiden?

6. Möjligheter till hjälp

Har du och den andra föräldern erbjudits/tagit emot professionell hjälp för att lösa konflikten/konflikterna? I så fall vilken hjälp?

Hur ser du på den hjälpen?

(Vid nej och inte nöjd) Vad hade du/ni behövt?

Hade ditt barn behövt stöd? Vilken typ av stöd?

7. Annat viktigt som vi inte har pratat om?

LITTERATUR

- Axberg, U. (2007) *Assessing and treating three to twelve-year-olds displaying disruptive behaviour problems*, avhandling för doktorsexamen, Göteborgs universitet
- Backman, J. (1998) *Rapporter och uppsatser*, Studentlitteratur
- Broberg, A. m fl (2006) *Anknytningsteori – betydelsen av nära, känslomässiga relationer*, Natur och Kultur
- Bäck-Wiklund, M. & Bergsten, B. (1997) *Det moderna föräldraskapet* Natur & Kultur
- Bäck-Wiklund, M. & Lundström T. (red) (2001) *Barns vardag i det senmoderna samhället* Natur och Kultur
- Bäck-Wiklund, M. & Johansson, T. (red) (2003) *Nätverksfamiljen*, Natur och Kultur
- Carlsson, B. (2003) *Så blir det hjälp – om hjälpprocesser i socialt arbete*, avhandling för doktorsexamen, Göteborgs universitet
- Emtestam, G. (2001) *16 barn med separerade föräldrar*, Socialstyrelsen & Värmdö kommun
- Franséhn, M. (2004) *Den dolda triaden*, avhandling för doktorsexamen, Göteborgs universitet
- Gjaerum, B. & Grøholt, B. & Sommerschild, H. (red) (1999) *Att bemästra*, Svenska föreningen för psykisk hälsa, WSOY Finland
- Glasl, F. (1999) *Confronting conflict*, Hawthorn Press
- Holmberg, C. & Enander, V. (2007) *Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocesser*, Kabusa förlag AB
- Holme, I. M. & Solvang, B.K. (2006) *Forskningsmetodik - om kvalitativa och kvantitativa metoder*, Studentlitteratur
- Hydén, M. & Hydén, L. (2002) *Samtal om den nya familjen och det eviga föräldraskapet* Natur och Kultur
- Jacobsen, J. K. (1993) *Intervju- konsten att lyssna och fråga* Studentlitteratur

- Jarrick, A. & Josephson, O. (1996) *Från tanke till text - en språkhandbok för uppsatsskrivande studenter*, Studentlitteratur
- Johansson, H.(2006) *Brist på manliga förebilder – dekonstruktion av en föreställning och dess praktik*, avhandling för doktorsexamen, Göteborgs universitet
- Johnston J. R.& Gonzalez, R. & Campbell, L.E.G (1987) *Ongoing Postdivorce Conflict and Child Disturbance*, *Journal of Abnormal Child Psychology*, Vol.15, No.4, 1987
- Killén, K. (1999) *Svikna barn*, Wahlström och Widstrand
- Kvale, S. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Studentlitteratur
- Lennér Axelson, B. (1990) *Männens röster i kris och förändring*, RFSUs förlag
- Lennér Axelson, B.& Thylefors, I. (1996) *Om konflikter - hemma och på jobbet*, Natur & Kultur
- Lindström, B. (1992) *Children and divorce in the light of salutogenesis - promoting child health in the face of family breakdown*, Health promotion international Oxford University Press, Vol.7, No. 4
- Meeuwisse, A. & Swärd, H. (red) (2002) *Perspektiv på sociala problem*, Natur och Kultur
- Merriam, S.B. (1994) *Fallstudien som forskningsmetod*, Studentlitteratur
- Nordenfors, M. (2006) *Ett reflexivt syskonskap – en studie om att växa upp tillsammans med fostersyskon*, avhandling för doktorsexamen, Göteborgs universitet
- Rejmer, A. (2003) *Vårdnadstvister - en rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa* (avhandling för doktorsexamen, Lunds universitet)
- Rutter, M. (1981) *Stress, Coping and Development: Some Issues and Some Questions*, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 22: 323-356
- Schjöldt, B. & Egeland, T. (1994) *Från systemteori till familjeterapi*, Studentlitteratur
- Wilson, J. (2001) *Barnets röst i utredning och behandling*, Mareld
- Öberg, B.& Öberg, G. (1979) *Skilsmässa, sorg och förluster* (avhandling för doktorsexamen, Stockholms universitet)
- Öberg, B.& G. (2002) *Vuxna skilsmässobarn berättar*, Bokförlaget Prisma Stockholm
- Öberg B.& Öberg, G. (2006) *Samarbetsamtal - en väg till fortsatt föräldraskap*, Mareld
- Övreeide, H. (1998). *Samtal med barn – metodiska samtal med barn i svåra livssituationer*, Höyskoleförlaget

Övrigt

Föräldrabalken

Prop. 1997/98:7 *Vårdnad, boende och umgänge*

Prop. 2005/06:99 *Nya vårdnadsregler*

Rädda Barnen (2007) *I skilda världar. Barns upplevelser av skilsmässa - en enkätundersökning*

SOU 1995:79

Socialstyrelsen, (2007) *Barn som har föräldrar med utvecklingsstörning*

Socialstyrelsen, (2006) *Grundbok barns behov i centrum*

Socialstyrelsen, (2003) *Vårdnad, boende och umgänge*

Socialstyrelsen, (2004) *Växelviss boende*

Statistiska centralbyrån, www.scb.se